

INTERVJU SA ZIMER NEZIRIJEM

Priština | Datum: 15. april 2016.

Trajanje: 138. minuta

Prisutni:

1. Zimer Neziri (Intervjuisani)
2. Eremire Krasnići (Vodi intervju)
3. Jeta Redža (Vodi intervju)
4. Noar Sahiti (Kamera)

Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[ ] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.

Prvi Deo

[Osoba koja vodi intervju moli govornika da se predstavi i kaže nešto o porodičnom okruženju u kojem je odrastao. Pitanje je isečeno iz video intervju.]

Zimer Neziri: Da, zovem se Zimer Neziri, ali u većini slučajeva se potpisujem kao Zimer Ujkan Neziri. Znači, s obzirom da nam je prezime Neziri nasumično prezime, mislim na administrativno prezime, pošto se moj pra-deda zvao Neziri. U to vreme, mog dedu su posle registrovali upravo kao Fazlji Neziri i nakon toga smo i mi ostali isto tako bili registrovani u matičnim knjigama. Mi pripadamo *barku*¹ kako to nazivamo, Niljaj, znači velikog *vëllazëri* [bratstva] Lajča, znači *fis* [plemenu] Keljmendi. I ove divizije su, naravno, još uvek prisutne u dubokim planinskim područjima, znači u našim planinama, ali i u našim brdovitim područjima, manje su prisutne u ravničarskim područjima, a čak i mnogo manje u gradovima.

Moja porodica je živela na tri mesta kada sam se ja rodio u Štupeć, znači u Rugovi, oni su živeli u Peći u *lagje* [naselju] Kapešnica i u Zahać, jedno selo koje je oko sedam-osam kilometara udaljeno od Peći. Živeli su u porodičnoj zajednici, grupi od sedam porodica u jednoj zajednici. Znači moj otac je bio sedmi brat po redu u porodičnoj zajednici. Zanatlije su živeli u Peći, stočari, ovi poljoprivrednici znači, živeli su u selu Zahać ili prema novom trudu koji smo napravili nakon rata da zamenimo slovenačka imena i nacionalnost da pokrijemo sa drugim nacionalnostima, znači albanski. Dok su stočari živeli u Štupeću. Porodica je funkcionirala da kažem kao mala država, jer su svi imali svoje zadatke, svoj posao, i svi su vršili svoje zadatke, onako kako je trebalo da ih vrše, i tako je porodica funkcionisala, baš kao mala zajednica, mala državna zajednica. Okupljali smo se na porodičnim praznicima ili drugim praznicima, prilikom venčanja ili smrti, jer se retko događalo da sve vidite u jednom mestu zajedno, jer ih je bilo previše.

---

¹ Albanski: *Bark*, bukvalno stomak, etnološki, porodična geneza.

U vreme kada se hleb podelio², znači početkom sedamdesetih, nas je u zajednici već bilo sedamdeset ljudi. Ta porodična zajednica se raspršila, znači, ranih 70-ih se raspršila u sedam jedinica. Ali, nekad je bila i velika početkom tog veka, tačno 1908. godine, znači, u to vreme, dok je još uvek bila velika zajednica i raspršila se, hleb je podeljen. I još jednom, to mora biti negde oko 1860. godine, dok je još uvek bila velika porodična zajednica, i hleb je podeljen. Znači, moj otac je prošao kroz oba ova procesa, ja sam doživeo treći proces, tokom ranih sedamdesetih godina, znači, u jednom i po veku, hleb u našoj porodici je bio podeljen samo tri puta. Ovoj grani, znači Niljnikaj, tako se zovemo, znači Niljnikaj, po petom bratu... ili petom sinu Nika Dede. Znači u ovom slučaju Nik Deda, u etnografskom smislu, ima status bratstva dok Lajči ima status velikog bratstva ili status pod-plemena.

Naravno, u našoj porodičnoj zajednici je bilo i sreće, bilo je i više od sreće, bilo je i tuge, znači bilo je i očajanja. Bilo je vrlo puno očaja, znači u životu, u stanju ropstva, znači u uslovima okupacija i ratova, znači situacije koje znači u to vreme, u vreme kada je siromaštvo bilo vrlo izraženo i sve ovo što su doživeli ne samo ljudi u regionu Rugove, Pećkoj regiji, ali i albanci uopšte, posebno deo severnog dela Kosova na granici sa Crnom Gorom, ali i područje na granici sa Srbijom. Dakle, ono je, naravno, deo usmene tradicije koja, nažalost, nije napisana i trebala je biti napisana zato što postoji velika potreba za novom izgradnjom naše istorije koju nemamo, jer jedna knjiga nije dovoljna pisati o patnjama i tugovanju porodica. Skoro sve albanske porodice su prošle kroz istu sudbinu, kroz iste procese istorije, znači, kroz duboku tugu.

Moja porodica... (kašlje) u 40-im godinama, tokom Drugog svetskog rata, dok ja još uvek nisam bio rođen, prošla je kroz proces rata i kroz odbranu granice sa Crnom Gorom, na planinskom prolazu Čakor, u Mokni, u Cmiljevici, u Hajlji skroz do Kule. Dakle, granica koja obuhvata samo područje Rugove, ali ne i druge albanske regije koje su danas u Crnoj Gori. Nažalost, vlada, Komisija za demarkaciju³ danas kaže: "Ne, granica nije u planinskom prolazu Čakora, već je niže." Granica nije u Kuli, nego se svodi do, do polovine planina u Štupeć. Ovu granicu su branili Rugovani, 600. muškaraca. Među njima je bilo i onih iz moje porodice, dva ili tri, među njima je bio i moj otac, i to je onaj deo, onaj deo koji opet nije napisan u istoriji, nažalost. I to je istorija naravno i ponosa jer se ta granica branila skroz do aprila 1941. godine, znači polse pada Jugoslavije i sve do decembra 1944. godine, znači kada su ušle brigade u ovoj klisuri Dečana i na taj način prošli. Jedan deo kraja prolazi u pravcu Đakovice a drugi deo kraja u pravcu Peći, a posle naravno ulazi i u, ulazi u Rugovi.

Sledeći deo je naravno deo koji je isto tako veoma težak, deo ubistava u zatvorima. I region Rugove zajedno sa gradom Peći i okruženju prolaze opet kroz veoma teške dane, ali se u to vreme organizuje

² Kuća je podijeljena, kada je komunalni život završen, i kada su porodice počele da žive u zasebnim kućama.

³ U 2015. godini, Kosovo i Crna Gora su postigle dogovor oko demarkacije granice između dve zemlje nakon pregovora iza zatvorenih vrata. Sporazum je izazvao vruću debatu u kosovskom društvu. Opozicija smatra da sadašnji sporazum prouzrokuje da Kosovo izgubi 8.000 hektara zemlje, dok vlada insistira na demarkaciji granice u skladu sa Ustavom i zakonima Kosova.

komitet, dakle komitet ili mogu reći pod-komitet, takav mu je bio status *NDSH* [Albanski nacionalni demokratski pokret]⁴ u Rugovi ili Nacional-Demokratije. I taj pod-komitet naravno u prvoj fazi je sakupio 43. muškaraca sa vođom Sylj Mehmeti, koji je kasnije uhapšen kao politički zatvorenik i jedan od najupornijih ljudi u zatvorima Jugoslavije od Niša do Golog otoka.

Eremire Krasnići: U koje doba ste živeli uporodičnoj zajednici?

Zimer Neziri: Možete li ponoviti pitanje?

Eremire Krasnići: Do koliko godina ste živeli u porodičnoj zajednici?

Zimer Neziri: E ja sam na početku rekao do ranih 70-ih godina, znači ja sam tada bio, imao sam nešto više od 23-24. godine, tu negde. Znači, bio sam već odrasla osoba. Oni su bili sedmero, moj otac sa svojom braćom, mi smo bili 17, znači na generacija braće i kćeri od mojih stričeva, zajedno sa devojkama bilo nas je oko dvadeset i četiri, mi smo bili druga generacija u porodici. Zatim, tu je generacija žena, moje majke i žene mojih stričeva, generacija nevesta koje su došle znači kao neveste u našu porodicu i na ovaj način potom i generacije dece, treća generacija.

Eremire Krasnići: Možemo da se vratimo malo kod vašeg obrazovanja, znači gde se to dogodilo, da li ste bili u Peći ili u selu Zahać?

Zimer Neziri: Da, na početku sam bio u selu Zahać prvih četiri godina [osnovnog obrazovanja] pošto je moj otac bio zadužen za zemlju, imali smo preko dvadeset hektara zemljišta tamo, i naravno moja majka je živela tamo. Ja sam tu počeo moje obrazovanje, osnovnu školu u selu Zahać, sa učiteljom Bajram Šalja tokom prvih četiri razreda. Bio je veoma dobar učitelj, naravno jedan od onih učitelja koji nisu bili dovoljno kvalifikovani, ali od onih koji su imali veliku volju, veliku volju, i ulagali velike napore da podignu jednu generaciju posle Drugog svetskog rata. Veoma sam srećan zbog toga što sam bio učenik Bajrama Šalje, dakle učitelja u Siparantumu i u Zahać. Posle Siparantuma otišao sam u Peć da nastavim drugi deo moje osnovne škole, u srednjoj školi... u osnovnoj školi „Ramiz Sadiku“, sad na kraju grada, ali sa razrednim Ljutfi Kotori, razred V/3. Imao sam sreće i čast, naravno istorijsku da imam prijatelje kao što je Jusuf Gervala⁵, zatim Skender Bljaka i neke druge koji su kasnije uklesali njihova imena u istoriji, znači mi smo bili učenici razreda V/3. Završio sam peti, šesti i sedmi razred tamo, zatim sam automatski prešao u pedagošku gimnaziju u Peći.

⁴ Albanski nacionalni demokratski pokret, poznat po albanskim inicijalima kao *LNDSH* ili *NDSH*, bio je anti-jugoslovenski otpor na Kosovu između 1945. i 1947. godine.

⁵ Jusuf Gërvalla (1945-1988) je bio pesnik, i takođe i nacionalistički aktivista, ubijen je u Njemačkoj, zajedno s bratom i trećom osobom. Sva ova ubistva su bila široko pripisana jugoslovenskim agentima, iako nije došlo do istrage o konačnoj identifikaciji ubica.

Eremire Krasnići: Kako je bio taj period iz političkog spektra? Znači, to je period posle Drugog svetskog rata, ali i vreme velikih promena. Kako ste to doživeli?

Zimer Neziri: Dakle, u vreme kada sam bio u osnovnoj školi, znači u toj prvoj fazi, emigracije u Turskoj su već prestale, ne u potpunosti, ali je ta velika dinamična faza bila završena. Kako da kažem, ta koja se dugo pripremila od strane jugoslovenske vlasti, sa velikim pritiskom hapšenja, zatim... oštećenja tela ljudi sa velikim mučenjima, dakle sa puno premlaćivanjima u ime akcije prikupljanja oružja, je znači već bila završena. U kojoj je moja porodica, naravno bila meta i moj otac je nosio najveći teret, jer je bio najmlađi među braćom. Zbog velikog pritiska na ovu porodicu, ova porodica se javila da ode u Tursku, oni trguju kuću u Skoplju i šire reč u Peći da sve prodaje, idemo u Tursku i oni su prodali imovinu koju su posedovali u Rugovi, Peći i Zahaću. Sada, naravno, taj pritisak se smanjio, koliko je shvaćeno i poznato, jer su sada znali da ova porodica nije više tu, ova [porodica] je predstavljena kao veoma velika porodica, kako kažu u Peći: "Od Peći do reke Drim [Beli Drim] i gore od Peći do planinskog prevoja Čakor."

I u to vreme, naravno zahvaljujući pronicljivosti čika Beke, to je njegovo ime, on je izbegao tragediju, recimo porodičnu tragediju, jer se očekivalo da će rođak i moj stric koji su bili na granici, on je uvek bio tu, ali i ranije, i učestvovao je u ustanku za vreme Prvog svetskog rata, biti izvršeni na granici. Osoba koja je imala zadatak za njihovo izvršenje je bio neko ko je bio odan našoj porodici i rekao im je nameru vladara da moraju biti izvršeni Kasan Fazljia, znači moj stric, i Šit Ahmetaj, znači moj rođak. On je rekao mom rođaku: "Budući da smo iste generacije, reći ću ti nešto na *besë*⁶, ovaj novac je dat za tvoju glavu i za glavu Kasan Fazljia. „Zbog tog razloga", reče: "Ja ću ti dati pola od tog novca, a ti se gubi negde, nemoj nikome reći gde ideš, jer se može desiti da će mene pretući pa ću ti posle sve reći." I naravno, on je otišao negde, krenuo je prema Rožaju, posle je nastavio dalje i otišao u Kotor i tamo je živio duže vreme, utovarivao je i istovario brodove, i na ovaj način je izbegnuta njegova egzekucija. Onda je rekao mom stricu: "Ostani kući i ne mrdaj mnogo, reci im da te boli noga", jer on je takođe bio povređen tokom rata. I na ovaj način, moj stric je shvatio da je jedini spas bio da se igra sa jugoslovenskim snagama da smo [kao] otišli u Tursku i to je ono što je on uradio.

Kao što sam vam rekao, otišao je u Skoplje i trgovao jednu kuću tamo, javio se za dobijanje papira i tako dalje. Znači, ovo je naravno bila jedna teška faza, porodica je dosta radila, svi su bili u stanju da zadrže neke druge porodice sa njihovim radom, ali država sa svojim porezima, sa teškim porezima je uzimala sve. Mi smo imali jedan mlin tu u susedstvu Kapešnice i moja porodica je iznajmila dva druga mlina. Imali smo još jedan mlin u *kući-kuli*⁷ odmah iznad jedne koju smo imali ovde u centru, ali ga je

⁶ U albanskom običajnom pravu, *besa* je reč časti, vere, poverenja, zaštite, primirja itd. Ključni je instrument za regulisanje individualnog i kolektivnog ponašanja u vreme sukoba i povezan je sa svetom gostoljubivošću ili bezuslovnom zaštitom gostiju.

⁷ Bukvalno kula, albanska tradicionalna, ruralna, utvrđena kamena kuća.

nakon rata država oduzela i rekla: "Imate dovoljno!" Znači nacionalizovali su imovine, mlina i kuće, i to je sigurno bilo najteže vreme za hranu porodice, znači, recimo, mlin je radio 24. sata, ali proizvodi su uzeti za vojsku i i partizanski čuvar je stajao na vratima. Znači, moja porodica je patila od [nedostatka] hleba, ovo je druga patnja [nedostatka] hleba koju je generacija mog oca doživela, to je bilo upravo u vreme kad sam se ja rodio, a prva teška patnja je bila za vreme Austrije, kada su uklonili Crnu Goru od Rugove, iz regiona Peći, i okoline Peći, znači austrijanci su prikupljali hranu za vojsku, i ljudi su ostali, ostali bez hrane.

Pitanje bogatstva nije bila velika stvar za našu porodicu, na svu sreću, naša porodica je uvek imala, oni su imali i u najtežim okolnostima, jer mentalna i fizička snaga bi se ujedinila, zajedno sa imovinom. Znači, sve se ujedinilo na, na jednoj zajedničkoj tački, na jednom mestu, i bilo je, bilo je dovoljno, bilo je toliko da su imali mogućnosti da daju ili pomognu i drugima. Recimo, možda u Peći mi smo jedna od poslednjih porodica koja je održavala muške *odě*, ako bi nekome rekao da smo imali muške *odě*⁸, oni bi ti rekli: "To je nemoguće." Imali smo muške *odě*. U jednom trenutku, siromaštvo u Rugovi je dostiglo nivo koji, naročito do 1969. godine, taj nivo gde znači ljudi nisu bili u stanju da čekaju cele noći da ljudi dolaze, držeći jedno drvo na svoja ramena, drvo koje su kasnije nezakonito prodavali, jer sečenje [stabala] je bilo nezakonito, ali su to radili da bi preživeli i nosili su ih dugo, puno sati, recimo da bi stigli do Peći, i tako, njima je bilo potrebno neko sklonište i naravno, i naravno mogli su naći utočište kod naše porodice. Tokom nekog vremena, vrata se ne bi nikada zatvorila, ko god dođe, neka dođe, oni ulaze, spavaju, bude se i odu." U istoj muškoj *odě* bi održavali i *Siperan*, u Zahać, za Drenicu, za Lapušu posebno sredom kao pijacu, za veliku pijacu subotom, tako da praktično nije nas bilo sedamdeset, nego sto [članova].

Drugi deo pritiska je, naravno bio veoma veliki, jer, jer u ranijem vremenu kao i sve naše porodice, ova porodica je pretrpela, zato vlast, vlast za njih je bila ista kao u vreme druge Jugoslavije, znači kako se zvalo za vreme Tita, kao za vreme prve Jugoslavije ili u vreme Kralja [na srpskom] ili Kralja⁹, kao i ranije znači tokom invazije Crne Gore u regionu Rugove i regionu Peći ili severnom delu Dukadina do Đakovice, to je bilo isto. Nije bilo ideoloških razlika, recimo ovi su partizani, oni veruju u komunizam, ovi nisu partizani i oni veruju, recimo, u Đurišića, tog njihovog komandanta, recimo, i.... Znači, nije bilo razlike, opet konkretan slučaj je Drugi svetski rat, nisu im dali, recimo, da se približe tamo, ali ni nemci im nisu uzeli oružje, ali nisu ni italijani. Oni su bili čuvari granice, i ovako, kada je stiglo vreme da [partizanska] brigada pređe tuda, oni nisu pustili brigadu da prođe. Rekli su¹⁰: "Ne, vama smo dozvolili," bilo je to slučaj u vezi neke druge albanske brigade, "vama smo dozvoliti da prođete, oni i ovi su partizani, vi ste saradivali sa njima", i oni dolaze, "za nas svi su isti i četnici, kao i partizani iz

⁸ Muška odaja u tradicionalnom albanskom društvu.

⁹ Albanski: Mbret, kralj. U ovom slučaju se govori o Aleksandru I, kralju Jugoslavije.

¹⁰ Objasnjenje govornika: Oni, volonterske snage Rugove, dok su branili granicu u Čakorr-Mokna, u selu Smilevica i Murgaš.

Crne Gore". Znači, oni su na vreme imali uspostavljeni koncept, a da budem iskren kao koncept je bio više u pravu nego onaj koncept moje generacije, koja je na početku mislila da je i moguće da bude drugačije. Međutim, to nije izašlo da je drugačije, izašlo je da je... da je loše za nas. Zato je i moja generacija koja je odrasla u vreme kada je napisan prvi status jedinstva albanskih zemalja u Peći.

Eremire Krasnići: Od koga?

Zimer Neziri: Od strane Adema Demaćija, Ramadana Šalje, Ramadan je bio zadužen za Komitet Peći, to se dogodilo na početku 60-ih godina i tada smo odrasli, znači ne sa njima, nego smo odrasli sa njihovom hrabrošću da su nešto radili. To nešto je bila distribucija zastava u Peći i jedna od zastava je bila stavljena na lokomotivi voza u Peći koji je nastavio svoje putovanje tokom noći do blizu Beograda. I to je bilo to, a ako nekome kažeš da je to bila igra sa zastavama, rekli bi: "Kako je bilo moguće da ste se igrali sa zastavama i od koje je to bilo koristi?" Zastava, recimo, je najveći simbol albanskog identiteta tokom vekova, naravno identitet zastava Evrope i sveta, budući da Evropa nema starije zastave od onog albanskog, imaju samo zastavu Danske, onda je ova naša nacionalna zastava godine 1444, znači datuma 2. mart, kada je Skenderbeg postao vođa albanske teritorije, vođa... vođa kako reći, mira i rata. Znači, iz tog vremena, veoma stara zastava i zajedno sa zastavom Irana su neke od najstarijih zastava na svetu, znači ovo je bilo zabranjeno od strane jugoslovenske države. I naravno, zbog jedne zastave, vi bi ste propatili godine, godine u zatvoru, i ja znači, moja generacija i ja smo porasli bez zastave, bez nacionalnog simbola identiteta i naravno ta generacija nas je probudila, to nam je dalo hrabrosti i naravno kada smo završili srednju školu, kada smo bili studenti prve godine [univerziteta], eventualno studenti druge godine, posle drugog svetskog rata smo organizovali prve demonstracije u Jugoslaviji, na našim albanskim područjima, tačnije u Prizrenu, ja sam tada bio student...

Eremire Krasnići: Koje godine?

Zimer Neziri: ...Pa 1968, bio je 6. oktobar. Ovo je bila prva demonstracija. Druga je održana u Peći.

Eremire Krasnići: Koji su bili zahtevi?

Zimer Neziri: Glavni zahtevi su bili da je Kosovo Republika. Ali je takođe bilo zahteva za samoopredeljenje, za univerzitet, zahtevi za jednakost između albanskog i srpskog jezika, zahtevi za zapošljavanje i tako dalje, bilo je i ostalih zahteva, nekoliko od njih su bili ispunjeni. Ali glavni zahtev za Republiku Kosova nije bio ispunjen jer albanska politička elita nije bila spremna za Republiku Kosovo. Oni su bili spremni da je imaju, kako kažu, na raspolaganju (smeši se) da je iskoriste, ali oni nisu bili spremni da se bore za nju i... i onu su prekinuli, intelektualna elita je prekinula. Iako su oni bili u veoma malom broju, i mi smo ostali sami, studenti su ostali sami, srednjoškolci naravno, odrasli, ostao je samo narod. I tako smo počeli i znači da, učinili smo pravu stvar, to je bio prvi korak posle

Drugog svetskog rata, da hiljade ljudi izađu recimo da protestuju, da demonstriraju i zahtevaju Republiku Kosova. I naravno, mislili smo da će to biti prvi korak ka jedinstvu, jer do moje generacije, recimo, generacija Adema Demaćija, oni su zahtevali jedinstvo zemlje. A mi smo našli drugi put, koji možda nismo mi pronašli, nego se sam put pronašao, da ako postanemo republika, i oni su republika, i znali smo da ne bi živeli zajedno, onda jednog dana, kada bi se odvojili, i mi bi smo se takođe odvojili. Oni su se odvojili, kao što znate, znači sa najvećem krvoproliću koji se desio u Evropi nakon Drugog svetskog rata, i naravno u ta krvoprolića je bio i naš udeo, možda i najmanji od onoga što je bilo planirano za masakr ovog naroda.

Eremire Krasnići: Da li ste bili progonjeni tokom političke aktivnosti u 1968?

Zimer Neziri: Da, naravno, naša generacija 1968-e godine nije toliko loše prošla onoliko koliko su patile generacije pre nas, nismo prošli toliko loše. S obzirom da je bila jedna mekša politička klima u okruzima jugoslovenske federacije, bila je mekša i mi smo prošli kroz tu situaciju, lakše smo prošli. Ali nismo prošli tako lako kroz druge, nije bilo lako za nas recimo, da radimo, mi smo bili studenti, ali smo takođe radili, i naravno bili smo otpušteni sa posla, dok smo imali i drugih problema posle zatvora.

Eremire Krasnići: Koliko su vas držali u zatvoru?

Zimer Neziri: Zatvor nije trajao dugo, recimo za nas, za nas u Peći je trajao samo, samo mesec dana, mesec dana, u Prizrenu 15. dana, mesec dana, bio je i jedan slučaj od 15. dana i u Peći. Međutim, ove druge aktivnosti su zatim nastavile, na još jednu osvetu protiv generacije 1968. godine, ali i protiv generacije Demaćija, koji je tek počeo da izlazi iz zatvora, to je bilo 1972. godine, tokom jeseni. Kada je sprovedeno jedno pismo koje je stiglo od... Centralnog komiteta, od samog Tite, kako smo ga i zvali "Titovo pismo", velika čistka se tada tamo dogodilo, posebno u obrazovanju. 250. nastavnika su otpušteni iz osnovnih i srednjih škola, koji su, znate, iz Demaćijeve organizacije, ili su bili pristalice Demaćijeve organizacije, ili su bili zarobljenici te organizacije, ili učesnici u demonstracijama za Republiku Kosovo 1968. godine. I znači bila je to velika grupa, Kosovo je propatilo puno, znači u jesen 1972. godine, to je trajalo do marta 1973.

U martu 1973. godine Univerzitet u Prištini je bio njihova meta, koji je bio novoosnovan univerzitet nakon demonstracija 1968. godine, to je bio zahtev tih demonstracija, poznati ljudi su bili meta, posebno patrioti, kao što su Sami Peja, politički zatvorenik, Pravni fakultet, Ekonomski, Hajrulah Gorani, takođe politički zatvorenik generacija polse Drugog svetskog rata. Zatim Mark Krasnići je bio meta, jer se smatrao kao jedan od profesora koji je podržao zahteve studenata, bili su takođe i braća Agani, profesori, obojica su preminuli sada, profesor Ćosja i mnogi drugi. Tu su mnogi od njih bili meta, ali na kraju, na kraju... Komitet...

Eremire Krasnići: Da li ste bili u stanju da zadržite status studenta u to vreme? Da li ste mogli da nastavite svoje studije?

Zimer Neziri: Da, evo završavam, razumem. Evo završavam, jer sada verovatno morate ponovo pokrenuti kameru.

Noar Sahiti: Ne, slobodno možete završiti vašu rečenicu, ali posle ovoga, imamo samo tri minuta vremena na raspolaganju.

Zimer Neziri: E pa dobro, to se završilo onako kako se završilo, ali na svu sreću spisak za proterivanja iz radnih mesta, univerziteta i instituta nije izvršen. Osim jednog slučaja, ja sam bio taj slučaj nažalost, ali i na svu sreću da sam bio samo ja i nije bilo ostalih. Naravno, proterali su me iz ovog instituta ali sam se 19. godina kasnije ponovo vratio u tom institutu, ali naravno ja sam radio za Institut za to vreme, čuvao sam moje intelektualno i profesionalno stanje, radio sam dosta, radio sam u dve smene, i dalje radim i ja sam navikao da radim, i to je bio deo koji se direktno odnosi na ranu mladost i Studentski pokret 1968. godine.

Drugi Deo

Zimer Neziri: Prvo sam bio student u Prizrenu, u višoj pedagoškoj školi u Prizrenu, tamo sam bio registrovan 1967. godine. Otišao sam u Prizren i završio *shkollë normale*, ta škola je trajala pet godina. Završio sam četiri godine u pedagoškoj gimnaziji, a zatim sam petu godinu završio ovde u Prištini, naravno bez prestanka posla i onda sam radio kao učitelj godinu dana. U to vreme sam hteo da idem u Zagreb. Ja sada govorim o ovome, jer nisam nameravao, znači da se zaustavim samo na albanski jezik i književnost, hteo sam da registrujem lingvistiku u Zagrebu. I ja sam se prijavio tamo, ali nisam imao stipendiju, nisam imao kredita, kako su i većina nas bili u to vreme, i ja nisam otišao u Zagreb, nego sam godinu dana radio kao učitelj u selu Zlakućan, opština Klina, i završio sam svoju petu godinu ovde.

Nakon toga, opet mi nije bilo moguće da odem u Zagreb i ja sam otišao u vojsku. Završio sam vojnu službu i opet nisam mogao da se zaustavim u Zagrebu nakon vojnog roka. Uzeo sam papire i vratio sam se u Prizren gde je postojala prilika da se brzo završi škola, za one koji su radili i imali saznanja, naravno bilo je dobro, jer je bilo ispita skoro svakog meseca. Iskoristio sam ovo pravo, ja sam bio vanredni student i brzo sam završio [školu] u Prizrenu. Naravno, pridružio sam se kratkim letnjim časovima i to je onako kako sam u roku od jedne godine, skoro godinu dana, završio školu u Prizrenu. Ali, za to vreme, aktivnosti su bile vrlo, vrlo intenzivne. Pored mojih studija, bilo je i intenzivnih

[političkih] aktivnosti, tamo sam imao priolike da sretnem znači studente, generaciju Merimana Vrase, Isa Demaje, Fadilja Siljejanija, Safeta Rame i ostalih koji su radili u dramskoj grupi „*Plaku i Maleve*“ [Starac šume], oni su isto radili u, u grupi... studenta, znači u grupi književnika. I znači to je bila jedna aktivnost, naravno, jedna od najboljih aktivnosti koja se sprovodila na Kosovu u to vreme, ali naravno nacionalna aktivnost je prioritet.

I na Dan zastave kao što smo pomenuli, zastavu za koju smo imali vrlo malo znanja, sada ću vam reći i [jednu priču] koja je posle postala anegdota. Tokom Noći zastave, datuma 27. novembra 1967. godine, odlučili smo da ćemo obeležiti Dan zastave, jedna pouzdanija grupa... Bilo nas je oko dvanaest, ali smo mislili i o drugom delu, da ako bi nas policija primetila, naravno oni bi nas uhapsili i rekli smo: "Šta ćemo reći? Mi ćemo da im kažemo da slavimo ocenu Zimerija". Ja sam položio [ispit] književnost kod profesora Demuš Šalja, ocenio me je desetakom u pisanom i usmenom ispitu. I mi smo rekli: "Cenimo ovaj trenutak i verujemo da ćemo se lepo provesti, jer Zimer takođe radi i takođe ima mogućnosti da nas počasti." To je ono što smo rekli, ali naravno policija nam nije verovala.

Okupili smo se i nakon ponoći policija nas je opkolila, oni su nas uhapsili i držali su nas u zatvoru oko mesec dana. Dva odmojih drugova, Isa i Merimani, su zadržani više, nekoliko dana više o nas, oko pet nedelja, a zatim je slučaj ostao kod tužioca jedno šest meseci, kako bi se znači podigla krivična optužnica. Ali, tokom celog vremena, čak i nakon izlaska, planirali smo demonstracije iz 1968. i dana 10. juna 1968 smo bili spremni da obeležimo svoj prvi zahtev za Republiku Kosovo. Ali zbog iskustva koje nam je nedostajalo i veoma skromnog znanja koje smo imali za rad podzemlja, oni su nas primetili, nismo uspeli da pošaljemo venac u Albanskoj Prizrenskoj ligi¹¹, i ostao je kod nas, dok mi nismo mogli da izađemo na ulicu. Ja sam rekao: "Hajde da odlučimo da to odvedemo neki drugi dan, da to bude neki datum koji državna vlast ne bi bila u stanju da skonta o čemu se radi, neće to biti Dan zastave, niti će biti Dan Prizrenske Lige, nego će to biti neki datum o kojem oni neće imati pojma". Tako se i dogodilo, i odlučili smo za datum 6. oktobar 1968.

Dakle, ono što sam rekao na početku (kašlja) je najzanimljiviji deo, devojke su uzele i počele da vezu zastavu, baš kao i Marigona¹² 1968. godine u Prizrenu, one su mislile da orao nema... {pokazuje rukama} da su glave okrenute jenda na levoj i druga na desnoj strani, nego su mislili da su mu glave okrenute na unutra, znači jedna prema drugoj i rekle su: "Kako je moguće da *gegnija*¹³ i *tosknia*¹⁴ idu u

¹¹ Albanska alijansa iz 1878. godine koja se borila protiv graničnih promena odlučila je na Berlinskom kongresu od strane velikih sila. Liga je zatražila autonomiju od Otomanskog carstva. Zgrada u kojoj su albanski lideri napravili svoju *besa* (savez zakletve) je na reci, nizvodno od centra grada. Sada je muzej. Sadašnja zgrada je rekonstrukcija prvobitne, koju su srpske trupe spalile 1999. godine.

¹² Marigona je žena koja je izvezla albansku nacionalnu zastavu, koja je po prvi put otkrivena na dan nezavisnosti Albanije 28. novembra 1912. godine.

¹³ *Gegnija* ili albanska skupina gegijska je jedan od dvoje glavnih dijalekta na albanskom jeziku. Geg se govori u severnoj Albaniji, na Kosovu, na severozapadu Republike Makedonije, na jugoistoku Crne Gore i na jugu Srbije,

različitim pravcima? Tosknia i gegnia idu na ovaj način, ali takođe i albanci sa severa i oni sa juga idu ovako. Moraju biti zajedno." To je ono što su one mislile o ovome, tako se njima činilo i sve su nas stavili u dilemu. Nakon toga smo otišli kod porodice Meriman i uzeli smo jedan napolon, tako su se zvale valute koje su se koristile u Prvom svetskom ratu, i tu je bilo orao graviran na tom novcu i mi smo im pokazali [devojkama], znači orao, da je orao ovako {pokazuje rukama} a ne ovako, da, i (smeši se) na kraju su se uverile.

Znači, zastava je bila izvezena, zastava Prizrena, znači izvezena je 6. oktobra 1968. godine. Zastava Suva Reke je izvezena, izvezena je, napravljena je, nacrtana je i njen centralni deo je bio ispunjen mastilom. Tu zastavu ju je napravio Hadži Barjaktari koji je radio na tome i koji je naravno preuzeo *Therandu*, znači Suva Reku¹⁵, dok što se tiče zastave Peći, i dalje smo imali vremena da razmišljamo o tome i našli smo rešenje, naravno uzeli smo proizvedenu zastavu, naravno proizvedena je bila od strane albanskog proizveća, jer među tim izvorima je bilo i mesto gde smo uzimali knjige u to vreme. Bio je jedan, zaboravio sam ranije spomenuti... Mi smo takođe uzimali i knjige u Pedagoškoj gimnaziji i naravno ja sam imao sreće da uzmem, recimo „Sintaksa“ [Sintaksa] od Stefana Priftija koja je bila prva, verovatno prvi tekst koji smo imali unutar gimnazije. I onda taj tekst, bilo je to vreme kada nije bilo načina i uslova za kopiranje koji su danas, mi smo ga kopirali ručno, napravili smo dve kopije rukom, grupe su radile 24 sata, kada bi se tebi umorile ruke, drugi bi nastavio.

I da se vratimo kod zastave, ta zastava je još uvek živa, zastava Suva Reke, zastava Peći je bila živa sve do poslednjeg rata, kada je spaljena, izgorela je znači u jednoj kući, zajedno sa celom kućom unutar koje se nalazila. Ovaj period je naravno jedan od perioda, jedan od najzdravijih perioda, recimo, [jedan od najzdravijih] političkih perioda albanske omladine i jedan od najhrabrijih, jer, dozvolite mi da ponovim, po prvi put posle Drugog svetskog rata, albanska omladina je izašla na ulicama u vreme kada politička klasa nije bila sa njima, i nažalost i onih nekoliko intelektualca koje su imali, nisu bili sa njima.

I da bi se izašlo na ulice naravno planiralo se i znalo se da će nas mnogo koštati, da će nas koštati čak i glavom, ali smo imali puno sreće da smo u Prizrenu imali hiljade ljudi iza nas, i marš u gradu nije trajao samo jedan ili dva sata, nego je trajao tri i po sata. Četiri sata sa nacionalnom zastavom ispred, zastavom koja je izvezena rukama od strane naših Marigona 1968. godine, i [marširali smo] sve do prizrenske lige, gde smo se posle vratili jer smo počeli sa trga. Bilo je govora, jedan govor je održao Baškim Ljaći koji je bio vođa zanatlija iz Prizrena, jedan od najboljih aktivista koji je, nažalost preminuo. Zatim još jedan govor je održao Đerđ Camaj, koji je bio sekretar Studentskog saveza, tu od

---

od strane etnografske grupe poznate kao gegijska. Gegijska nema zvanični status pisanog jezika u bilo kojoj zemlji.

¹⁴ *Tosknija* ili albanska skupina toskijska je južni dijalekt albanskog jezika na kojem se zasniva standardni albanski jezik. Govori ga etnografska grupa poznata kao toskijska.

¹⁵ Suva Reka, poznata i kao Theranda, je grad i opština u okrugu Prizrena na jugu Kosova.

svih nas imao sam sreće da ja budem autor tih tekstova, naravno tekstovi nisu bili samo lični već i kolektivni, jer smo ih zajedno analizirali, zajedno smo ih pregledali, i na kraju smo im dali poslednju ruku i sadržaj tih tekstova je predstavljen u skupu koji je održan ispred zgrade albanske prizrenske lige.

Nakon toga, naravno, nismo imali dobre dane i... dakle ja sam bio otpušten sa posla nakon hapšenja u Peći, jer sam bio zadužen za Peć, i naravno ja sam svoj deo u Peći obavio sa velikim strahom. Uzeo sam ovaj posao ali sam se bojao jer sam mislio da je Peć moglo da propadne i da bi to moglo biti jedan od najvećih neuspeha, jer recimo, ja sam pomenuo Đakovicu, oni su mi rekli: "Ne, Đakovicu je lako pokrenuti, jer su većina albanci, ali Peć, teško je da se Peć pokrene, jer su tamo 39% crnogoraca i srba". I tako je bilo, znači, sastav stanovništva je bio prilično visok, znači, stanovništva, slovenskog stanovništva, i oni su se ih plašili mnogo više nego što su se plašili policije, bojali smo se od civila, bojali smo se da će pokušati da nam oduzmu zastavu, da nam zgaze zastavu, da nam zapale zastavu, i mi smo mislili na zastavu a ne na sebe. Zato smo u Peći, recimo, formirali i jedinicu za zaštitu zastave i te jedinice su naravno morale da se dokaže na železničkoj stanici, kada su pokušali da nam oduzmu zastavu, ne srbi i crnogorci, nego sama policija.

Ta zastava je bila postavljena na krovu *Shkolla Normale* u Peći, i onda su tu posle došli vatrogasci da je uzmu, znači morali su da koriste svoje merdevine da se popnu gore i da je uzmu sa, sa krova škole. Ali mi smo već planirali da ako oni dođu i hoće da uzmu [zastavu], onda ćemo je mi opet uzeti od njih, znači, uklonili bi zastavu pred njima i naravno uklonili smo zastavu kroz unutrašnjih stepenica zgrade i na ovaj način je ta zastava preživela, sačuvana je sve do proleća 1999. godine, zastava Peći, ali je izgorela u jednoj kući, u kući mog prijatelja tog vremena, u kući Ramadana, Ramadana Bljakaj.

A sad ova generacija, ova generacija je naravno živela loš život. Ja sam došao ovde u Prištinu, nastavio sam drugi nivo, oni su mi priznaju samo nekoliko ispita, sedam od njih, a ostale smo ponovo zauzeli. Bilo je i drugih ispita, ali sam ih položio brzo, položio sam ih u toku od skoro jedne godine i dostigao sam, dostigao sam četvrtu godinu jer sam imao dovoljno vremena, bio sam nezaposlen. Nakon završetka mojih studija, prijavio sam se da radim na nekoliko poslova, prijavio sam se i ovde u Institutu, prijavio sam se i u Sjedinjenoj banci Kosova koja je bila... tek je bila osnovana u to vreme, njeno sedište je bilo u centru gde se sada nalazi Ljubljanska banka. I meni se ovde Institutu dopadalo, voleo sam taj posao, znači istraživanje i naučni posao, i odlučio sam za taj posao. Onda se ispostavilo da sam položio ispit u banci, znači u banci, znači položio sam ispit, to jest testove i bio sam na prvom mestu.

Tamo je bilo samo jedno slobodno radno mesto, kao i ovde u Institutu, bilo je jedno mesto kod profesora Antona Čete, znači, asistent za folklor i etnologiju, samo dvoje ljudi, ja i on. Ja sam se odlučio za ovo mesto, i naravno, recimo pitao sam moju porodicu za dozvolu i znam da je moj otac rekao: "Bavićeš se sa decom", mislio je sa studentima, rekao sam: "Ne, profesor ali..." on je predavao

ovde na fakultetu, bojao se da bi me oni otpustili s obzirom da sam bio izbačen tri puta tokom studija. Da, prvi je onaj o kom sam ti govorio u Klini, a zatim drugi je bio u Lipljanu, još jedan u Peći, znači mi bi dobili posao i ušli, ali čim bi nas primetili: "Izlazi, izlazi, izlazi" Čak i kada si bio dobar radnik: "Izlazi, izlazi, jer si neadekvatan!" Znači, moralno-politički [neadekvatni] su nas oni zvali u to vreme, i znači bio je uplašen da će me izbaciti iz Instituta. Rekao sam: "Ne, neću raditi sa decom tamo." I došao sam ovde, naravno, plata je ovde bila onako kako je bila... recimo u gimnaziji, znači, asistent je bio plaćen toliko [kao nastavnik u gimnaziji], dok je u banci plata bila dva ili tri puta veća, naravno i postojala je mogućnost da se dobije stan, ali se nisam odlučio za banku, došao sam ovde.

I kao što sam govorio u prvom delu o čistkama koje su se dešavale počevši od jesena 1972. godine do proleća 1973. godine, bio sam otpušten iz Instituta u tom talasu, to je bio deo mojih studija kada sam u isto vreme bio student a i nisam bio student, jer sam prolazio kroz talase kako kažu, a studije ovde, recimo, prisustvovao sam časove profesora Isaka Šema, on je predavao i književnost, zajedno sa prozom, poezijom i dramom, koje su danas podeljene u određenim ispitim, i to je bio jedan od najtežih ispita fakulteta. Ali Jugoslovenska književnost je bio još jedan veoma, veoma težak ispit, gde je bilo oko 24.000. stranica teksta iz slovenačke književnosti sve do makedonske, i to je bilo vrlo teško, da se taj [ispit] položi i to je bio jedan od najtežih odeljenja znači, da se dobije diploma za Albanski jezik i književnost. I ja, sa svim mojim čitanjima tokom srednje škole, posebno kada je reč o srpskim, tu nisam imao nikakvih problema, nije mi uopšte bilo potrebno da čitam, znači, uspeo sam da položim ispit Jugoslovenske književnosti sa znanjem iz gimnazije. Isto tako nisam imao nikakve probleme što se tiče naše književnosti i znači, ovo je bila prva faza studija u Prizrenu, a druga ovde u Prištini.

Treća [faza] je predstavljala teško vreme za mene, verovatno je bila najteža u mom životu, jer sam dobio otkaz iz Instituta, znači, nisam imao prihod. Imali smo samo jednu platu u porodici, i njemu [ocu] su smanjili platu na nivou [nastavnika] srednje škole samo zato što je podržao zahteve za Republiku Kosova, i rekli su: "Nećeš dobiti više platu pedagoga", diplomirao je pedagogiju u Skoplju, "ali ćeš dobiti platu onoliko koliko dobijaju nastavnici!" I tako je ostalo. Sestra je bila student u Prištini, moj brat je bio student u Zagrebu, znači nismo imali prihode, imali smo mnogo, imali smo sve, ali nismo imali gotov novac u opticaju. To je bila velika prepreka za mene i naravno sam završio treću fazu u veoma teškim uslovima, četiri semestra ovde...

Eremire Krasnići: Koje godine?

Zimer Neziri: To je bilo upravo u jesen 1972, jesen 1972. i sve do... do proleća 1974. godine. To je bila najbolja serija, kako da kažem, pripreme generacije kadra u Albanološkom, Albanskom jeziku i književnost, kažem profesionalna priprema od strane predavača iz Tirane, koji su predavali u okviru predmeta profesora Ćosja. Predavali su oko sedam ili osam [predavača], oni su došli iz Tirane, iz generacije Bihikut, recimo ovako. Onda je predavač za Pet estetika od antičkog doba do modernog doba bio obrazovan profesor, stručnjak iz Nemačke, Nigeo Gestardolov, koji je kasnije postao član

Akademije, predsednik Akademije nauka Makedonije. Zatim teorije, takođe predavanja su održavane od strane jevrejskog profesora iz Sarajeva, Ivo Tartala, i ovako, znači, bilo je jedno, jedno, jedno, jedno znanje, znanje evropskog nivoa. Da, bila je velika sreća da si imao prilike da budeš student u tom periodu, ali je bila i nesreća, zato što, zato što neki od nas nismo imali uslove. Mi koji smo prošli kroz talase, kroz talase tokom demonstracija, bili u zatvorima, bili proterani iz naših radnih mesta, bili smo u lošoj situaciji.

Koliko se ja sećam, desetine stipendija je dobijeno od strane Pokrajinske zajednice prosvete i nauke, ne znam tačno kako se zvalo, i one su ostale, nekoliko od njih nije niko uzeo, jer mi koji smo bili deo procesa, pokreta studenata, nama nisu dali. Naravno, ja sam iskoristio, recimo, u *Hani Dil*¹⁶ u Prištini, kako bi spavao, da bi prespavao jednu noć i pohađao nastavu sledećeg dana. Znači to su bile okolnosti u kojima sam [od mojih studija] završio drugu fazu i naravno ja sam imao veliku volju, ali pored svoje volje sam imao *inat*¹⁷, veoma jak inat koji i dalje imam i naravno da je taj inat ono što me je dovelo ovde gde sam danas. Jer u suprotnom bih završio mnogo ranije, kao što su i mnogi drugi završili, desetine ljudi je završilo loše, jer su prekinuli svoje studije, oni nisu nastavili dalje i oni su bili ispunjeni time, znači, sa onim što smo tada imali.

Eremire Krasnići: Kako vas je 1989. godina našla?

Zimer Neziri: Da, prijavio sam se čim sam završio treći nivo, završiću i ovo, prijavio sam za Fulbright fondaciju i prijavio sam se da završim doktorat u kolekciji *Milman Peri* u okviru Univerziteta u Harvardu koji je jedan od najvećih [folklornih] zbirki Zapadnog Balkana na svetu. Zbirka *Milman Peri* je izgrađena u 1932, 1935. u zemljama Zapadnog Balkana sa bosanskim, albanskim, hrvatskim i srpskim materijalima. I ja sam mislio da tamo odem i tamo je nažalost bio samo jedan albanac doktorskog stepena koji je diplomirao iz te kolekcije u dalekoj 1967. godini, bio je Đon Kolsti [John Coles] koji je rođen u Americi i dalje živi u Teksasu, on živi u... sada je profesor u penziji na Univerzitetu [Teksas u Austinu]. I mislio sam da budem, da ja budem drugi.

To se nije dogodilo, jer su mi u Peći rekli, rekli su mi da: "Nemate pravo da dobijete pasoš." "Ali zašto?" "Imate zabranu od deset godina." Ja sam se žalio u Prištini i oni su rekli: "Dobro su ti uradili." Kako bi reći... I naravno, nisam imao pasoš, i ja nisam mogao da odem i to je prošlo, znači predaleko je bilo. Otišao sam u Harvard tek nakon rata 2002. godine, znači posle 28 godina. Da, i naravno ja sam još uvek njihov spoljni saradnik, radio sam na projektu, taj projekat materijala od tih 1930. godina skoro je pri kraju.

Dakle, ovo je bilo ono teško vreme za nas, jer smo stalno imali posledice, znači, niste u zatvoru, ali ste nadgledani dan i noć, radite, vi ne smete da radite u obrazovanju, nije vam dopušteno recimo da

¹⁶ *Hani* je bio tip bungalova ekvivalentan današnjim motelima.

¹⁷ Turski: *inat*, iz inata, tvrdoglavost.

radite u naučnim institucijama, možete raditi u administraciji. I ja sam zatim nakon što sam odbio posao u banci 1971. godine, čekao dok nisu otvorili nov poziv, i zatim su imali jedno mesto i nastavio sam da radim 14. godina kao prevodilac i urednik tamo, ali sam radio za hleb pre podne, a posle podneva za institut. Onda sam navikao raditi u dve smene, petkom sam putovao 200. kilometara na planinama Rugova i sakupljao materijale za doktorsku disertaciju i to je trajalo oko 700. radnih dana, ili skoro osam godina, i sada najveća kolekcija ikada urađena među albancima je od strane Gustav Majera i od godine 1987. pa na ovamo.

Kažem da je to najveća, jer ova vrsta regionalnih zbirki nije bila napravljena među albancima, i ja sam stvorio i oblik istraživanja, kao i oblik pisanja i snimanja. Taj materijal se čuva i danas u Institutu. Srećom, postoji jedan primerak, naravno, imam kopiju jer je bilo opasnosti da bude uništen, upravo arhiv kopija koji je bio ovde, bilo kada je Institut opljačkan u proleće 1999. godine. Još jedna druga kopija je spaljena u kući moje sestre, blizu Peći, u selu Kličina zajedno sa bibliotekom koju smo tamo odneli iz Prištine. Još jedna kopija je snimljena u Peći u [kući] mog saradnika Čel Bardaj, i na svu sreću ja sam imao još jednu. Pored jedne, znači ja sam napravio još tri primerka čim je počeo rat u Hrvatskoj. Naravno počeo sam sa kopijama, bile su duge trake po deset minuta, neke od njih stotinu minuta, znači, imao sam preko 210. sati snimanja, znate, znači, najveća kolekcija znači napravljena među albancima iz jednog regiona. Ta kolekcija je srećom živa, i pisani oblik i snimani oblik, ali ne i objavljeni oblik. Postoje samo tri tomova objavljena, samo tri tomova, tu sam objavio [za javnost], kako da kažem, tri poslednja Homera, poslednja Homera albanskog legendarnog epa, recimo našao sam pet [ljudi] u Rugovi, koji su znali preko deset hiljada redova, ali srećom jedan od njih je objavljen ovde u institutu u 2011.

Što se tiče drugog dela posla, znači, tokom studija i tokom moje borbe da se vratim u institutu, to je zaista bilo teško. Bilo je zaista teško misliti i za institutu i, recimo, vašu ženu, vašu ćerku, vašeg sina, vašeg drugog sina, da ih ostaviš same u vreme kada su se ljudi odmorili, recimo petkom posle ručka, proveli bi subotu i nedelju recimo šetnjom ili bi posetili neke rođake. Ja sam najmanje trideset sati rada proveo na terenu, znači, od ovih četrdeset [sati] za, za platu u banci radio sam barem trideset [sati] više subotom, zajedno sa petkom i nedeljom. Tri noći tokom kojih bi trebao da dobiješ najmanje dvadeset sati sna, ja nisam imao ni dvadeset sati sna, niti deset sati sna, ali bi imao mnogo manje od deset sati sna. Desilo se da sam spavao samo dva sata noću i na taj način sam napravio kolekciju i istraživanja za disertaciju, i ovako sam napravio jednu od najvećih zbirki na Balkanu i verovatno i u Evropi.

I srećom sad sam završio i drugu kolekciju, ali ova zbirka sada je izašla tog obima kolike su i sve iz balkanske regije, znači u pet zemalja u kojima žive albanci. Izašao je jednako kolekciji Rugove pre četrdeset godina, znači, mi govorimo o etno-kulturnom nasleđu koje se ne povećava. Ali, ono što se desilo sa nemicima, sa Nibelungs, sa pesmama na francuskom Chansons De Geste do finskog epa

Kalevala, znači desi će se i sa nama. Ali ipak, albanci su ipak započeli ovaj treći milenijum, znači, sa tom jedinicom koja spada među najveće pesničke, umetničke lepote na svetu, i ja sam završio ovaj projekat za UNESCO.

Dostavljen je, vlada je u tišini, kažu: "Želim da uđem u UNESCO." (smeši se). Da, možeš da postaneš član UNESCO, ali recite nam šta želite da pošaljete u UNESCO. Ali nije samo to, postoje mogućnosti da se radi i na drugim projektima. Oni ne rade ništa i misle da sa UNESCO-m mogu da idu da vide Barselonu, recimo, da odu da gledaju fudbalsku utakmicu, ili *Paris Saint-Germain*, recimo, ili neki drugi tim, i u UNESCO, oni ne znaju šta žele da rade u UNESCO. "Hoću da idem u UNESCO." Želite da idete, ali morate da budete spremni da idete u UNESCO, a oni se nisu uopšte pripremili. Ja sam počeo sa projektom, nijedan od dokumenata nije bio odobren u Skupštini Kosova u vezi sa UNESCO-m, recimo o onom glavnom dokumentu iz 2003. godine, recimo i [dokument] iz Pariza nije odobren, poslao sam zahtev: "Da, pored albanskog i engleskog, potreban je i tekst na srpskom jeziku." Ja sam napisao i tekst na srpskom jeziku, poslao sam ga i evidentirao sam ga u arhivi Skupštine Kosova u vreme kada je Jakup Krasnići bio predsednik skupštine, i dalje sve do danas, oni to nisu još uvek odobrili...

Eremire Krasnići: Šta sadrži taj dokument?

Zimer Neziri: Molim?

Eremire Krasnići: Šta sadrži taj dokument?

Zimer Neziri: To je glavni dokument o duhovnom nasleđu, da, UNESCO, koji je usvojen u Parizu, ali postoje i drugi dokumenti, kao, recimo o arhitekturi, arheologiji, recimo, i drugi kriterijumi na osnovu kojih se gradi znači UNESCO i deo nasleđa. I ne, nisu, nisu ih završili, ali ja sam završio projekat, znači, u cilju konkurisanja, ali smo odlučili da ako nemamo... ako nemamo status... onda Tirana ima status i neka Tirana završi posao, neka završi posao i za nas, i za sebe kao i za sve albance, ali oni nisu prihvatili i projekat je ostao tako, čekajući bolje dane koje ne dolaze za sada u... u ovim velikim sukobima u Evropi sa sobom. Posebno sa rusima, ne postoje, ne postoje bolji dani.

Bilo je lakše kada sam ja predložio u 2009. godini, bilo je lakše doći do UNESCO-a, bilo je lakše bar sa jedinicom sa kojom smo sada pokušali, znači, ne u statusu članica Ujedinjenih nacija, ali bez tog statusa, znači, konkurirajući kao region. "Ne, mi ne želimo, to znači da smo autonomna pokrajina Kosovo i Metohija." "U redu." I sada su pokušali sa pokrajinom, ali su kasno pokušali i bilo je prekasno. Naravno, očekujemo da pošaljemo druge jedinice u UNESCO, imamo veoma lepe plesove, od plesa *Shpata e Rugoves* [Mač Rugove] sve do *Delji Agushija* koji se igra tamo u vašem području, znači u Dardani i...

Eremire Krasnići: Kada ste sprovodili ovo istraživanje u Rugovi?

Zimer Neziri: Istraživanje u... istraživanje u Rugovi sam počeo 1976. godine, 1979, da bio sam u pravu, 1979, i završio 1988. godine. Što se tiče drugog projekta, drugi projekat sa 15. tomova, počeo je u 2012. godini i zvanično završena 2014. godine. Ali ja sam radio i sa 15. [tomova] i još uvek radim, recimo pre tri nedelje sam snimio oko pet delova pesama *Kreshnike*¹⁸ koje se pevaju i u Švajcarskoj, od strane naših iseljenika. Dok je drugi projekat dosijea UNESCO-a počeo u 2009, 2009. i završio se u 2012. godini, i, jedno, malo kraći, kratko objavljivanje trinaestog snimaka na terenu, za film, za dokumentarni film koji je sproveden u pokrajini, u pokrajini Velika Malesia koja je ostala pod Crnom Gorom, znači u blizini Podgorice, odnosno u Tuz.

Eremire Krasnići: Vratimo se malo, htela sam prvo da pričamo o 1981. godini?

Zimer Neziri: Da, 1981. je pitanje... imam to na umu.

Eremire Krasnići: Posle toga možda o Institutu?

Zimer Neziri: Da, u '81. godini, znači, ja sam već [radio] u banci, bio sam zaposlen u banci, Ujedinjene banke Kosova. Radio sam u jedanaestom spratu (smeši se), u kancelariji broj 005. Da, ja sam tamo radio znači 14. godina. Usluga je bila zaista dobra, osoblje je stvarno bilo dobro, i znači da je to bio jedan od najboljih kadrova koje sam upoznao na Kosovu, žene, muškarci, mladi, stariji, sve kategorije, obrazovani na nivou, kako kažu, pripreme, pripreme i evropskog nivoa, znači svetskog nivoa. Recimo, CER ili *Qendra e Llogarisë Elektronike* [Centar elektronskih računara] je bio jedan od najbolje opremljenih centara u celom Zapadnom Balkanu. Neverovatno osoblje. Bili bi ste u mogućnosti da imate čak prijatnu jutarnju kafu sa domarom koji je bio prva osoba koju ste sreli ujutro. Znači ja sam bio tamo u '81, u demonstracijama '81, bio sam tamo. Ali pre toga, pre toga, bila je 1978. godina, godina obeležavanja 100. godišnjice Albanske lige u Prizrenu. I u to vreme, recimo, velike demonstracije su planirane da se dese na Kosovu, da se ponovi još jedna '68. godina, jedna 10. godišnjica jer nismo dobili ono što smo zahtevali, nismo dobili Republiku Kosova. Univerzitet je osnovan, zastava je puštena na slobodu, dozvoljeno je korišćenje albanskog jezika u administraciji, bilo je mnogo slobode, ali je bilo i nekih sekundarnih i tercijarnih zahteva koji su za nas još uvek bili važni jer ih nismo imali, ali ipak, ono glavno nije postignuto. I znači, '81. je moglo da se desi i recimo '78. godine. *Ilegalni pokret*¹⁹ '70. je bio veoma, veoma energičan, bio je veoma aktivan. Bilo je mnogo pritvora, dato je mnogo kazni sa mnogo godina zatvora, znači, u 70. godinama, kada se uzme u obzir da tokom 100. godina pod okupacijom albancima je bilo dobro u '70. godinama.

Nije bilo dobro, bilo je malo, bilo je dovoljno. Bilo je loše ali je bilo i dovoljno. Ali u upoređenju sa kasnijim godinama, one koje ste pomenuli, godine 80. i 90 pa sve do rata, [u upoređenju] na

¹⁸ Originalno: *Këngët Kreshnike* (pesme "graničnih" ratnika).

¹⁹ Poznata i kao *Ilegalja*, to je konstelacija podzemnih militantnih grupa koje se bore za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom tokom Titove Jugoslavije.

prethodne godine, znači godine '60, '50, o kojima smo pričali, godine 40. do 1912. godine, kada je Kosovo bilo u potpunosti okupirano, znači, od strane Srbije i Crne Gore. To su opet, recimo, bolje godine, ali ipak, pokret otpora, Studentski pokret nije prestao. I naravno da smo mi pokrenuli akciju, naša grupa je pokrenula akciju, i '81-va je bilo moguće da se desi čak i pre '81. To bi se moglo desiti na 100. godišnjicu. 100-godišnjica je služilo kao opravdanje, kako bi videli šta će se desiti, 100. godišnjica...

Eremire Krasnići: Šta ste uradili, da li ste distribuirali slogane tada, u tim demonstracijama?

Zimer Neziri: U 70-im godinama, da. I bilo je pisanja, bilo je parola, bilo je podzemnih magazina, znači, '70-te godine su bile veoma napredne. I naravno ostvarili smo jednu od najmoćnijih karika za utvrđivanje moderne albanske istorije tokom 100. godina okupacije, da se izađe iz okupacije. Znači, to je bio jak čvor, snažan, moćan, i koji je možda prešao mnoge ranije napore jedne političke zrelosti znači klase studenata, ali i školske omladine, ali i farmera, i traktorista, zanatlija i nastavnika sve do univerziteta. Ali opet, '81. godine ovi poslednji, klasa intelektualaca nije bila na željenom nivou. Znači, nisu bili klasa mojih profesora koji su meni ranije predavali u '81. i nisu bili na nivou nacionalne dužnosti, oni nisu bili.

Eremire Krasnići: Politička klasa vas je ostavila same?

Zimer Neziri: Mi, mi, politička klasa, politička klasa, naravno, bila je ista kao ona od '60-ih, znači '68, ista ta koja nije ispunila svoju dužnost. Onda, onda su nas izneverili, naročito sa deklaracijama, koje ne bi trebale da se kažu niti da se deklariraju uopšte, i ako su bili ispred puščane cevi. Oni nisu trebali da kažu te reči koje su rečene u vezi sa ovom omladinom, o "đubrivu" istorije i tako dalje i tako dalje. Ali ipak, '81. godina je obeležila kraj odvajanja od Jugoslavije. To je bio jedan kraj razdvajanja. Znači, nema više života sa Jugoslavijom. I naravno bilo je i hapšenja. Mi smo bili uhapšeni, mi drugi koji smo bili meta, oko 200. nas su uhapsili na osnovu odluke Vlade Kosova, Ministarstva unutrašnjih poslova.

To vreme se naziva vreme izolacije. U zatvoru u Prištini, gde sam proveo oko pet nedelja, i zatim u zatvoru u Mitrovici, koje su bile teške godine, ali godine ponosa. Ja mislim da albanci nisu nikada imali većeg nacionalnog ponosa do poslednjeg rata od one velike '81. godine, proleće koje je bilo veoma krvavo, jedan od najkrvavijih proleća albanske nacije.

I u narednim godinama, u narednim godinama nacionalni pokret, nacionalni pokret plaća visoku tagër²⁰ [cenu] borbe za slobodu, jer je knjiga koja je izašla sada u Institutu istorije koju je dobro imati, pod naslovom, znači, postoje politički zatvorenici u ovom periodu o kojim vam govorim, i tu su i 666. vekova i 72. godina i 15. dana političkog zatvora. Ovo je jedan od nezapamćenih brojeva za politički

²⁰ Turski: tager, bukvalno znači oznaka, marka. Međutim, u datom kontekstu to znači plaćanje najviše cene za ideale.

svet, za spoljnu diplomatiju koja živi u Prištini i ne zna ovu činjenicu. I trebalo bi da znate, i svi bi trebali da imaju takvu knjigu u svojoj kancelariji. 660. godina... eh, šest vekova. I to samo za period posle Drugog svetskog rata, ne računajući period između dva svetska rata, i drugi period pre Prvog svetskog rata. Znači, albanski narod je toliko puno platio, znači jedan porez, jednu cenu koju siguran sam niko nije platio, mogu reći ni u Evropi niti na svetu.

Oni su mu sami priznali da postoje pola miliona ljudi, znači koji su u crnim listama. I oni su prošli kroz te procese sa pola miliona ljudi, znači, oko 500,000-600,000 ljudi. Možete zamisliti da je bilo i onoliko dece, bilo je i žena koje nisu bile angažovane u političkim aktivnostima, ali su voleli, recimo, politički aktivizam i želeli su dobro slobodi Albanije, i albanaca i jedinstvo. Da, znači, nešto što se ne može zamisliti. Naravno, jugoslovenska služba je bila veoma jaka, ne samo oružje, već je bila i služba bezbednosti, jer su bili među četiri ili pet najvećih jedinica u Evropi u to vreme, znači, oni su bili dobro opremljeni, oni su bili pripremljeni. A vidi sad, albanska omladina, studenti, učenici i ovaj narod je morao da se suoči praznih ruku sa mašinama tog nivoa. I oni su se hrabro suočili i nisu se zaustavili. Jedna demonstracija i druga, jedna i druga, jedna i druga. I tako su nastavili 80. godine u veoma teškoj situaciji, do, do 1989. godine.

U 1989. se dogodio politički preokret znači Srbije i Kosovu je bilo oduzeto čak i to malo autonomije koje je imalo, naravno od Miloševića. I onda, protesti nisu prestajali, demonstracije, protesti, demonstracije i, naravno, počeli su prve organizovane oružane grupe na Kosovu. I u Peći sa okruženju, i u planinama Rugova, u ravnici Dukadžinija, u Drenici, znači u selu Lauša, u ravnici Kosova, u Lap, u Galap i ovako svuda. Znači, tu imamo prve početke vojne organizacije, znači od konfrontacije, od konfrontacije, kako oni to zovu, sa puškom protiv te Jugoslavije koju je predstavljala Srbija.

Eremire Krasnići: Da li govorite o vremenima Rankovića?

Zimer Neziri: Ne, ja govorim o vremenu odmah nakon '81, znači završilo se 1989. godine, autonomija je ukinuta i počeli su, znači počeli su ratovi u Jugoslaviji. Ratovi u Jugoslaviji su počeli prvo sa Slovenijom i ovde na Kosovu, znači, imali smo prve organizovane oružane grupe na Kosovu, znači... Znači, sve se povezuje sa procesom '81, koji nije završen, nego je nastavljen. Nastavio je i taj kontinuitet, znači, izveo je i prve oružane jedinice u ranim 90-im godina, kada su se odvijali ratovi u, recimo u Hrvatskoj, rat se odvijao u Bosni, i mi smo imali prve jedinice, ali nisu bile podignute kao jedinice, na velike jedinice kao što su se podignule kasnije brigade, znači otprilike 33. njih koje su bile aktivne u našim prostorima, jer je to bio početak samog početka i bila je vrlo skromna prilika ako uporedimo to od drugih koji su se pripremali za rat.

Eremire Krasnići: Da li su bile organizovane od strane tajnih grupa?

Zimer Neziri: Naravno, organizovane podzemne grupe ovde. LPK²¹ je vodio, da, LPK je vodio, a nakon toga sa druge strane je podeljen LKÇK²². A bilo je i nezavisnih grupa koje su bile aktivne znači, jer nije bilo drugog puta za albance, jedino oružane borbe, jer je svaki drugi način bio pokušen i svi drugi pokušaji su pali u vodi, i sa Jugoslavijom, i sa Evropom. Ovo je bilo jedino što se nije pokušalo i trebalo je pokušati, bez obzira na to da li smo mi to hteli ili ne, mi ćemo to pokušati. Jer je bilo mnogo ljudi za vreme pomirenja krvnih osveta, koje nismo još uvek imali priliku da ih pomenemo, ono što se dogodilo na početku tog perioda, znači, ovaj narod je zaista imao neki, neki ponos, neko dostojanstvo, ja ću ponoviti, epskog nivoa u tom skupu recimo 1. maja 1990. godine, kada se okupilo 500.000 ljudi kako bi se pomirili jedni sa drugima. Kako bi sutra na ratu, njihova leđa, kako da kažem, bila bezbedna od drugog, kako bi išli u rat stvano kao braća, iste krvi, istog jezika... da, i to se dogodilo, da...

Međutim... međutim, međutim, međutim sada je ova pacifistička strana uradila svoj deo posla, ali oni nisu to dobro završili, oni su takođe napravili štetu, jer (kašlje), jer nije bilo mesta za nju naravno i komentari, komentari su posle imali veoma loš uticaj takođe u vreme kada se završilo, kada su međusobni ratovi jugoslovena završeni. Znači 1995. godine, bili smo, bili smo, znate, ispred usta vuka, i nismo znali da li smo bili u Prištini, ili Skoplju, ili su Skoplje i Priština zajedno. U to vreme su i podaci izašli, koji su stigli ovde u Prištini u ovoj maloj sali gde je Forum albanskih intelektualca bio aktivan, da je Skoplje nedodirljiv, zato što je Bugarska vojska bila u stanju da brani Skoplje, da brani sebe, i da se Srbija ne bi usudila da se suoči sa bugarskom vojskom. I tako se i dogodilo, Skoplje nije ispalilo ni metak, dok Priština... nažalost, teško njoj, da je, zato je bilo loše za nas, albanska vojska je bila uništena u ime demokratije, znači uništenje vojske je bila najveća greška u istoriji albanaca.

Uništili su vojsku sa 25. divizija, da, u Tirani su uništili vojsku, oni su ih raspodelili i ostavili su samo sedam divizija, od njih dve su ostavili za hitne slučajeve, Kukës i Đirokastru, i šta bi general Kukesa Kudus Lama mogao da uradi? Jedan... jedan... jedan čovek izuzetne vojske, ljudske i intelektualne energije da brani celu Albaniju, jednu zemlju sa samo jednom divizijom koja bi mogla braniti samo Kukës sa regijom, ali ne Kosovo i, bez obzira na njegovu veliku aktivnost i doprinos. Albanija je smanjila svoju vojsku tačno u dve divizije, visoki sever, tuča sa Srbijom i Crnom Gorom je smanjena na samo jednu diviziju.

Dakle, mi smo znali naše mogućnosti, bile su to veoma male šanse, veoma skromne. Albanci su prikupili malu količinu novca za rat, i *Tri procenta*²³ i *Vendlindja Thërret*²⁴ [Domovina zove], kao i druga

²¹ *Lëvizja Popullore e Kosovës* (Nacionalni pokret Kosova).

²² *Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës* (Nacionalni pokret za oslobođenje Kosova).

²³ Fond od tri procenta je bio formiran od kosovske vlade u egzilu tokom devedesetih. Svi albanci u dijaspori i na Kosovu bili su dužni da plaćaju tri odsto od svoje plate ovom fondu za finansiranje kosovskih paralelnih institucija.

²⁴ Domovina zove, bio je fond koji su formirali *Lëvizja Popullore e Kosovës* (Nacionalni pokret Kosova), pokret iz izgnanstva 1990. godine, u cilju podrške Oslobođilačkoj vojsci Kosova.

sredstva, fond od *Ahena*²⁵ i druga. Ne želim da pominjem sve, znači, imali smo veoma malu količinu novca, premalo novca, u odnosu na recimo ono što su prikupili hrvati koji su uspostavili modernu vojsku, pozvali su dobre savetnike, i najbolje koji su bili iz Amerike, Kanade i uspostavili su vojsku i oslobodili pokrajinu koja je bila potrebna da se oslobodi, znači, pokrajinu Knina, i tu u je u roku od 24 sata vijorila Šahovnica, hrvatska zastava.

Mi nismo bili u stanju da to uradimo, jer nismo imali novca. Nažalost, deo tog novca nije bio iskorišćen na pravi način i sada nastaju repovi, nastaju reči za koje naravno, postoji neki razlog iza njih, znači zašto one nastaju, jer ovde na frontu je bilo veoma teško. Bilo je veoma teško, i za oružje je bilo potrebno. recimo, da se malo odmori dok cev... recimo... dok... dok... dok... dok bi ta velika toplota malo prošla, kako reći i, i, dok se ne ohladi malo, znači ovde se rat organizovao u veoma lošim uslovima. I naravno, rat se desio, prv rat se desio, znači, rat u kojem smo trijumfovali. Naravno na čelu sa međunarodnom zajednicom, sa Sjedinjenim Američkim Državama, ali, međutim, i ovo je, bilo, bilo je znači, bio je napor, dozvolite mi da ponovim, na nivou koji niko nije mogao da zamisli da smo morali da ratujemo sa Srbijom, ali sa uslovima koje smo mi imali, Srbija još uvek ima rezervna sredstva. Sada govore o Kipru, oko milijardu, ja sam sam bio svedok kada je Srbija pljačkala Kosovo, kada su opljačkali velika sredstva, sredstva banki, fond Trepče, fond... fond Kastriota, Obilića, opljačkali su sredstva sa računa i u na kraju su opljačkali i sam fond federacije. I rekli su: "Ne, sve su uzeli!", I rekao je: "Hajde da... devalviramo dinar za četrdeset procenata," i Srbiji je ispalo, znači, Srbija je dobila oko četrdeset procenata novca, dok je ona opljačkala milijarde. Znači, Srbija se spremala za rat i kažu da je njenja priprema prešla više od 50. milijardi dolara. Ali i ostali...

Eremire Krasnići: Da li ste bili spremni za rat?

Zimer Neziri: Ne, mi nismo imali, znači mi nismo imali, mi smo bili oni koji su čekali, znači, bili smo oni koji smo čekali kako kažu: "Kao koza kod kasapina", i to nas je sustiglo veoma loše. Naša nacionalna država, sa hiljadu godina postojanja, znate, uništila je vojsku, oni su uništili sve, na kraju su uništene i železnice, oni su natovarili železnice, kamione i prodali ih (smeši se) u Crnoj Gori, u Nikšiću, da, oni su uništili biblioteke.

Eremire Krasnići: Možemo li malo usporiti, možemo li da se vratimo u '90-im gde, gde počinje Pomirenje [pokret], možete li da detaljnije objasnite svoje učešće u tom pokretu i vašu ulogu u toj organizaciji, ako je moguće?

Zimer Neziri: Da, Pokret za pomirenje krnih osveta je stiglo kao odgovor na tu veliku represiju koja se dešavala nad albansku omladinu, albansku naciju. To je bila genijalna ideja grupe mladih, od strane Have Šalja i Mirvete Drešaj, ali i Brahim Drešaj, Ethem Čeku, Adem Grabovci i Ljulzim Hetemaj, koji su

²⁵ Fond Ahen, bio je jedan od finansijskih fondova solidarnih pomoćnih sredstava koje su prikupili albanski radnici kako bi pomogli Kosovu. To se dogodilo u Nemačkoj.

odmah nakon izlaska iz zatvora rekli: "Tih 32. [ljudi] koji su ubijeni u demonstracijama, otvorili su nam 32. grobova, hajde da probamo da pomirimo 32. krvnih osveta i da ne otvorimo 32. nova sa našim rukama, Srbija nam je ubila ove, hajde da sada ne ubijamo jedni-druge." Znači, ovo je bio moto i simbolizam početka pokreta za pomirenje krvnih osveta 1. februara 1990. godine.

Ja mislim da je to bilo, kao što sam rekao, genijalno, jedna ideja koja je, naravno, implementirana od strane albanske omladine u tim možda malo drugačijim okolnostima, ali to je bio taj početak. Zato čast istorije ostaje onima koji su ga pokrenuli, i oni imaju čast istorije, znači početak, grupa, jezgro. Ovo jezgro se zatim proširio na skali od osam stotina aktivista, znači, koji su učestvovali u Pokretu za pomirenje krvnih osveta. Od Skadarskog jezera, na našim prostorima, u Crnu Goru i do Ohridskog jezera, imamo mnogo zapisa, naravno, moglo je biti i više, ali bilo je desetine hiljada i sigurno i miliona pristalica pokreta, oko tri miliona, onoliko koliko nas je bilo pod Jugoslavijom.

Ova zgrada u kojoj se nalazimo danas, Albanološki institut je bio tehničko, kao i duhovno jezgro, i jezgro aktivnosti koje su sprovedene na terenu u svakoj oblasti. Zašto? Jer profesor Anton je ovde bio aktivan, profesor Zeća je bio aktivan ovde, Zekerija Cana, ostali su bili aktivni i ovde i mogu da kažem da je gotovo svaki radnik Albanološkog instituta u Prištini bio uključen u Pokretu za pomirenje krvnih osveta. Ovde, u institutu, ovde je osnovana i prva kartoteka Pokreta za pomirenje krvnih osveta, što je sreća za nas. Danas je ta kartoteka transformisana u knjizi u veoma teškim okolnostima, izašla je iz štampe u vreme rata i u njoj postoje podaci od oko pet hiljada porodica, upravo podaci 2500. porodica koji su oprostili i isto toliko porodica koje su oproštene tamo gde su uključene i krvne osvete, nesporazumi i gde su takođe uključene i rane.

Pokret je bio potreban, znači, to je bila istorijska nužnost ali i istorijski čin, jer, jer se tu primetila i duša, kako da kažem slobodarska duša albancima da dobiju slobodu od sebe i oslobode jedni druge, iako su oni morali da oproste jednu krv, dve krvi, tri krvi. Ključ uspeha Pokreta je, naravno, način na koji smo se približili problemu. Šta je to bilo? To nije bio tradicionalni [pristup] koji su do tada koristili drugi pre nas, druge generacije, generacija albanske lige u Prizrenu, koja je imala Savet pomirenja i bili su aktivni sa savetima, i drugi i ranije, ali i kasnije.

Znači ja mislim da je ključ uspeha bio sam način na koji ste prišli do tog problema, niste tretirali problem kao: "ubio te je, da li je imao pravo da te ubije, da li je napravio grešku ako te je ubio i tako dalje, mora, recimo, šteta mora biti oprana, krv i tako dalje, i tako dalje." Znači, oni nisu uzeti u obzir. Oproštaj je bratski, oproštaj je učinjen u ime nacije, oproštaj je učinjen u ime mladih, oproštaj je učinjen u ime zastave, vidiš kako je to lepo bilo? I oni su živeli u jedinstvu, živeli su tako lepo kao u svakom uglu gde su albanci živeli u bivšoj Jugoslaviji, u Crnoj Gori, u albanskom delu Srbije, u Makedoniji i ovde na Kosovu. Ovo je bilo veoma funkcionalno, u ime naroda, omladine i zastave (smeši se). Da, kada se pominjala zastava, bilo je aplauza, bilo je dugih aplauza, veoma dugih aplauza, bili su zapanjujući. Ljudi bi ustajali i pevali patriotske pesme, i u ovim slučajevima, čak i porodice koje nisu

bile prisutne tamo i njima bi se istopila srca. Ali nije bilo lako pripremati slučaj sa takvim sastancima na terenu.

Eremire Krasnići: Vi ste bili posrednik. Možete li nam malo opisati vaše iskustvo?

Zimer Neziri: Da, imao sam sreće da učestvujem u mnogim slučajevima, znači, za vreme koje sam proveo u Pokretu pomirenja, radio sam direktno, ja sam direktno bio u tom procesu. Ja sam namerno pomenuo slučaj 63, pokušali smo 63. puta sa tri tima, jedan u Rugovi, jedan u Peći i jedan u Prištini, i još jedan tim iz Švajcarske koji nam je s vremena na vreme pomogao. Naravno, krv je oprostena, ali je bilo potrebno da se mnogo uloži, bio je ponovo još jedan slučaj, jedan slučaj ponovo sličan onom, bez obzira da je to bio slučaj žene, gde je ona ubila prijatelja zbog njene ćerke koja je izvršila samoubistvo ili njenog sina. To je zaista bio jedan od najtežih slučajeva, ali bilo je i drugih slučajeva za koje ja ne znam, ali ja govorim o slučajevima koje znam, nisam imao lake slučajeve.

Bilo je i slučajeva gde je sama država direktno držila situaciju u sopstvenim rukama, a ti, znači, borio si se tokom celog dana sa timovima, uložili ste stotine sati i ujutru niste mogli da vašim očima vidite ni temelje, što znači, nisu ostavili ni kamen u temelj. Dotičnom slučaju, jedan čovek koji je hteo da ubije drugog čveka koji je bio iz njegove porodice, kako bi se krvno osvetio, nije uspeo da ga ubije, ali ga je samo ranio i država ga je uhapsila, držala ga je u pritvoru i osudila ga. I sada su mu oni rekli: "Ako ti oprostiš krv, moraćeš da ostaneš u zatvoru i ako ostaneš u zatvoru onda verovatno..." reče: "To će te puno koštati." Ili ste im rekli još jednu verziju da mogu da im oprostite [krv] u nekoj drugoj situaciji, ali sada nemoj da mu oprostiš, znači, ako želiš da izbegneš zatvor, zbog rane, recimo, napravljenu u porodici, porodici neprijatelja, i ovaj slučaj recimo je bio jedan od težijih slučajeva.

Država bi onda napravila drugu prepreku, izašli bi na ulice: "Stani, daj nam dokumente, gde ideš?" "Evo." "Zašto ideš tamo?" "Zbog ovog razloga". "Nećeš ići. Vrati se!" Oni bi se okupili, recimo, oni bi se spremili da se okupe i sprečili su ih da odu do skupa i bilo je mnogo slučajeva i okolnosti gde nisu dozvolili skupove ili je bilo mnogo slučajeva kada bi intevnisali na skupovima, ali bi u većini slučajeva, prekidali skupove. Posebno u prvoj fazi, na početku, znači u martu 1990. godine, ja govorim o konkretnom slučaju, recimo, za skup Rugove u selu Štupeć, datuma 24. marta, tamo...

Eremire Krasnići: Kako ste vi to predstavili...?

Zimer Neziri: Znači tamo...

Eremire Krasnići: Ovaj novi pristup pomirenju, s obzirom da su bila i druga iskustva koje nisu bile toliko efikasne.

Zimer Neziri: Novi pristup, da novi pristup, ja kažem da je novi pristup bio, naravno, pristup... kako da kažem, verovatno sa najvažnijim odlučivanjima, nikada ranije nijedna grupa pre nas u istoriji nije

postupila kao ovog puta, jer znači, ništa nije uzeto u obzir, jedino krv, koji ne bi trebalo da se prolije, krv za drugu krv, i to je to. I ove presude, te presude su, naravno bile lakše, iako su oni stalno pokušavali da se opravdaju, oni su me loše povredili i tako dalje, i tako dalje. Ostavili su me u veoma lošem stanju, oni su mi ostavili decu siročad i puno drugih, puno drugih razloga. Razlozi koji su svi bili istiniti, ali je ovo zatvaralo sva vrata.

Znači vrata bi se zatvorila, jer krv treba da bude oproštena i ne bi trebalo da bude više krvoprolića za tu krv, jer imamo drugog nad našim glavama, koji uzrokuje naše krvoproliće i da ne budemo mi oni koji uzrokuje krvoproliće na isti način kao što Srbija prolije krv preko nas i od naše krvi, i to je naravno stimulisao ljude i pored toga, to ih je lakše ubedilo, nego da si počeo i radio, recimo, merenja. Ovo dolazi ovde, ovo ne, ovo je jednako ovome, ovo nije. I na kraju za to bi bilo potrebno dosta vremena kao proces i pored toga bilo je moguće de se ne dostignu nikakvi rezultati. Zbog tog razloga u 1990. nije bilo krvnih osveta, u 1991. (smeši se) nije bilo krvnih osveta, u 1992. nije bilo krvnih osveta, nije bilo. Ali nisu sve krvne osvete bile usaglašene, naravno neke od njih su se nastavile sa posledicama i posle rata.

Bilo je i slučajeva zloupotrebe Pokreta, jer je Pokret održao tri skupštine, poslednja skupština je bila održana ovde u Institutu 17. marta 1992. godine, kada je zatvorena Skupština pomirenja krvnih osveta. Jer kao što sam rekao, počelo je i zloupotrebljavanje, bilo je i onih koje uopšte nije bilo briga za pomirenje albanaca, kao što je bilo i onih koji se nisu brinuli u vezi ropstva albanaca. Ali sa svojim arogancijom, posebno njihovom usmenom bahatošću, da usmeno, bilo je slučajeva kada su rekli nekom: "Tap [onomatopeja] Lupiću ti šamar, ogluviću te. Otići ćemo kod Antona, i Anton će nas pomiriti i to je to." Da, znači, zloupotrebe (kašlja). Ali ipak... završila se ova faza... Izvinjavam se, možete li stati malo?

Noar Sahiti: Nije problem, iseći ćemo to kasnije.

Zimer Neziri: Kasnije ćemo zaustaviti i... {pije vodu}. Znači, ključ uspeha je bila sama metoda, znači koja se primenila, ključ uspeha je bio odnos prema samom problemu i ključ uspeha je volja tih devojčica i dečaka, kojih je bilo preko osam stotina. Ključ, uspeh je bilo angažovanje ovog Instituta i profesora svih fakulteta, ali i onih od srednjih i osnovnih škola. Ključ uspeha je bila i sama porodica koja je oprostila krvnu osvetu, i koja bi došla sa nama da je i ostali vide. I precizno slučaj Mariana Demaj, sada rektor [Univerziteta u Prištini] da, njemu su ubili tri brata u njegovoj porodici, i Marian Demaj se ponašao kao muž i u ime porodice, opet, u ime zastave, mladih i naroda, oprostio je prvu krv, drugu krv i treću krv. I povelu bi Mariana i onda je Marijan postao jedan od najboljih aktivista Pokreta. I tako smo delovali upravo do tri dana pre konačnog sklapanja Pokreta pomirenja, do 14. maja.

Ali kada smo otišli u porodice u regionu Đakovice, gde smo pretpostavili da ako se ne bi bavili slučajem i slučaj bi se oprostio, postojala je mogućnost da se uspe u četiri ili pet drugim slučajevima, jer su bili povezani, rekli smo: "Hajde da donesemo još jedan novi rezultat na kraju Pokreta", i mi smo otišli tamo. I naravno, imali smo problema sa policijom jedan sat, dva, tri, sedam i osam sati, na mostu Rakovine, u slučaju hapšenja, imali smo problema sa njima, u, kod, u sudu u Đakovici, recimo, za kontrolom jedne kasete sa patriotskim pesmama i onda je sudija zaključio da to nije bila neka zabranjena pesma. Ali ipak, znači, imali smo, imali smo problema sa policijom do poslednjeg trenutka, sa jugoslovenskom policijom, znači, u ovom slučaju srbi su bili oni koji su sve ovo radili. I opet se vraćam ovoj generaciji, ja kažem da je ovo bila zaista velika borba sa samim sobom, to je bila velika borba sa tradicijom, to je bila velika borba sa istorijom kulture i tehno-kulture albanaca. Deo Pomirenja krvnih osveta, pomiriti se samim sobom i pomirenje sa sobom nije bilo lako, bilo je veoma teško, ali da ponovim, zasluga i dalje ostaje sa onima koji su oprostili, i zasluga ostaje sa onima koji su bili organizovani u cilju da približe porodice i da ih pomire.

Treći Deo

Zimer Neziri: Grupa koja je bila aktivna u Rugovi je bila jedna grupa koja je radila dosta, i imala je rezultate, skoro konačne rezultate za svaki slučaj. Nije bilo mnogo slučajeva, ali je to bila sreća, jer je u 1970, *Besëlidhja*²⁶ održana u Rugovi, i u toj *Besëlidhje* proces osвете i ubistva je recimo bio zaustavljen. To je uticalo na činjenicu da u Rugovi nema mnogo slučajeva, bilo je nekoliko slučajeva. Ovo je bio najvažniji slučaj koji se dogodio u albanskim oblastima, znači *Besëlidhja e Rugovës*, zajedno sa drugom *Besëlidhje* koji je organizovan u istoj godini u *Malësia e Madhe*, u delu koji je ostao pod Crnom Gorom, znači sa sedištem u Tuz. Naravno, obe ove *Besëlidhje* su puno pomogle.

Hajde da se vratimo na slučaj Rugove. U Rugovi, znači tim koji je bio odgovoran, pod vodstvom Isa Nikćija, profesor albanskog jezika i književnosti, takođe Salji Ljajćići, koji kasnije postaje komandant brigade 163. Rugova, zatim Zirafete Murićići i nekih drugih koji smo tamo bili aktivni. Mislili smo da skup održimo što je ranije moguće, jer je postojala potreba da teren postane prikladan, znači, da se ne kaže: "Hajde da oprostimo krvne osvete i da niko ništa o tome ne čuje", jer je policijska opsada bila veoma gruba. I pokreti ljudi tokom ovih opsada su bili veoma mali, čak je bilo nedostataka kretanja, i mi smo rekli: "Bez obzira na to, hajde da to uradimo", i proširili smo reč da se skup održava.

Međutim, šta se desilo? Policija, kako kažu, kontrolisala je sedam ulaza u Peći, tako da mnogi ljudi nisu uspeali da dođu do tamo. Neki od njih su odustali dok su ostali bili primorani da odustanu. Ali ipak, taj

---

²⁶ *Besëlidhja*, Liga, je sporazum čiji je cilj zajedničko dobro, zasniva se na svečanoj posvećenosti učesnika u zajedničkim akcijama. U albanskoj nacionalnoj istoriji, prvi registrovani savez ove vrste je *Besëlidhja e Lezhës* [Liga Leže], vojni savez feudalnih lordova u Albaniji, podignut u Leže 2. marta 1444, iniciran i organizovan pod mletačkim pokroviteljstvom, sa Skanderbegom kao lider regionalnih vođa ujedinjenih protiv Otomanskog carstva.

skup je okupio oko 7.000 ljudi, i to je bilo, kako kažu, prvi raspad jugoslovenske policije u Peći i regionu, jer su skupovi ipak bili održani. Znači, bilo je nemoguće zaustaviti ih. Njihov cilj je bio da prekinu taj skup. Njihov cilj je bio da uplaše ljude kako oni ne bi izašli, a drugo da ih spreče da ne odu tamo. Slučaj kamere je veoma interesantan slučaj, recimo kako smo stigli da tamo postavimo kameru. Niko od njih nije uspeo, i na kraju jedan od njih, zvao se Ćerim, sada živi u Švajcarskoj, Ćerim Šelji, rekao je: "Ja ću staviti kameru," "Kako ćeš to da uradiš?" Rekao je: "Lako." On je upoznao jednu devojkicu na ulici koju nije ranije poznao, uhvatio ju je za ruke, "Ako policija pita, šta ste vas dvoje, recite da ste vereni." Oni se nisu ni poznavali: "Mi smo vereni," sa kamerom na ruke, "Mi ne idemo tamo gore u Štupec, nego idemo u šetnju." i oni su otišli ka desnoj strani onih platoa kako bi se, naravno, spustili posle dole da bi nam se pridružili. I tako se i dogodilo, ovde smo postavili kameru, znate, u Štupec, jednu od kamera.

Skup Štupeca nije bio toliko veliki u poređenju sa drugim skupovima koji su okupili više desetina hiljada ljudi, 100.000, 200.000 sve do 500.000 ljudi, ali ono veliko od ovog skupa je znači bilo da je to bio uništavanje napora jugoslovenske policije da zaustave okupljanja. Taj uništaj je i istovremeno bio veliki trijumf za svakog od aktivista na terenu i istovremeno veliki trijumf za one koji su oprostili [krv] i hteli da svečano oprostite u tom skupu. U tom skupu je bio profesor Anton [Četa], on je učestvovao, on je održao govor, on je pozdravio. Tom skupu je prisustvovao i profesor Zekerija Cana, koji je bio desna ruka profesora Antona na terenu. Ali bilo je i drugih univerzitetskih profesora, nastavnika, studenta, đaka, lektora, poljoprivrednika i tako dalje. I ti skupovi su nesumnjivo dali snagu Pokretu pomirenja, jer su stalno ohrabivali, kako da kažem, Pokret, da organizuje skupove u skoro svakom regionu. I oni su organizovani i bili su uspešni.

Ali detalj o kome se ne priča, koji se obično ne pominje, ali koji je veoma važan, pogotovo u današnje vreme kada život postaje sve više materijalističan, kada svaki čovek teži da sve izjednači sa evrom, ili ne, sa novcem. U to vreme, nije bilo nagrada za bilo koju od devojaka ili dečaka. Čak ponekad nisu ni imali novca da kupe vodu, ali kako kažu, oni su morali da čekaju dok su stigli do nekog izvora, recimo, do nekog izvora kako bi pili vodu. Nisu čak imali ni novca za hranu. Mnogo puta smo jeli hranu u našim rukama, recimo, malo parče hleba sa malo sira. A najveći problem je bilo da putujemo automobilima, gorivo je bilo skupo. Ali je bilo, veliko zadovoljstvo kada bi vam neko dao deset litara goriva, recimo. Ali, čak i ovaj deo stoji u duhu onoga što se zove prava ljudska mobilnost kao prvo, a zatim i nacionalni [pokret] tih mladih. Nikome nije stalo do novca tih 26-27. meseci, dok je Pokret trajao. Ne, i naravno, to je bilo ono što ga je predstavilo vrlo čistim u istoriji, kao modernog pokreta, kao humanog pokreta, kao ljudskog pokreta, ali zašto ne, i kao nacionalnog pokreta.

Eremire Krasnići: Koliko slučajeva su usaglašeni u Štupec, i kakvih, kakva su ta neslaganja bila?

Zimer Neziri: Da, neslaganja su bila ista kao i neslaganja u drugim oblastima. Neki od njih su bili uglavnom na skali koja podrazumeva, do koje ne bi trebalo da se stigne, ali kada greje krv, kako kažu,

ne očekivano se može desiti. Bilo je i slučajeva, znači, porodičnih nesporazuma, šireg porodičnog kruga, bilo je i krvnih slučajeva, kako da kažem, koji su u to vreme nazivani krvni, praštanje krvnih osveta za smrt koja su se desila u saobraćajnim nesrećama. Znači, bilo je raznih, ali glavna stvar je da je ekipa bila dobro primljena, dobro je primljena u svaku porodicu, izuzetno su bili dobro primljeni, i ekipa je bila zaista ne, kako da kažem, neumorna i dosta je radila. I posle, nakon što su završili sa svojim regionom, ta ekipa je radila u selo Podgura, znači u selima u regionu Istoka. Radili su u dolinama koje delimično pripadaju Klini, sada znači u dolinama Peći. Ekipa je radila u selu Reka, sve do *Rekë e Keqe*, ali su takođe radili i u drugim regionima, gde god je bilo potrebno. I to je kako su timovi radili, kada su završili sa njihovom regionom, otišli bi u drugim regionima i pomogli u Pokretu pomirenja.

Eremire Krasnići: Da li su vama služile vaše studije da bi, da bi pomiri ljude, znači, da bolje upoznate slučaj?

Zimer Neziri: Da budem iskren i oni koju su bili obrazovani, onoliko koliko je znao profesor u to vreme, čak i oni koji su znali koliko je student znao bilo je skoro jednako... Da pomenem slučaj...

Eremire Krasnići: Mislila sam o studijama pojedinih regiona.

Zimer Neziri: Da to, da to, naravno da su bili korisni. Ali, u preciznim slučajevima kada su u pitanju, recimo o onome što se zove, što se zove... investicija, moralna investicija, ljudska investicija, nacionalna investicija za pomirenje, to je kad, to je kada je bilo mesta za glas mlade generacije, naravno da je bilo veoma, veoma efikasnije. Recimo slučaj, recimo slučaj Have, Hava Šalja, slučaj Mirvete Drešaj, ali i drugih, kao što sam rekao, Zirafete Murići i mnogih, mnogih drugih devojaka koje su bile aktivne u pokretu. Bilo je veoma u interesu da jedna devojka govori u muškoj *odi*, u vezi sa muškarcima, o muškim problemima, krvnim osvetama izazvanih od strane muškaraca, kao i naravno i zbog žena. Znači njihov glas je bio veoma važan glas. I na skupovima, kao što sam rekao u *odi* sa muškarcima, ali i na skupovima u kojima je bilo desetine hiljada ljudi, ali i [glas] momaka [je bio važan]. Zato ja kažem da je je glas mladih bio najviše osvežavajuća stvar u Pokretu pomirenja, i sami kao generacije, ali i njihov glas, njihova reč. Naravno, sve to naslonjeno na nacionalnom i društvenom polju. Moramo se složiti, jer možemo da živimo bolje i moramo da se pomirimo jer tako će nam biti lakše da se oslobodimo, znači, od, od okupatora i...

Eremire Krasnići: Da li je učešće žena u pokretu bilo ohrabljeno, ili se to desilo spontano?

Zimer Neziri: Ne, to je... bilo je, bilo je spontanosti i istovremeno nije bilo spontanosti, ja govorim o grupi mladih. Ja se ne sećam da su momci prevladali, bilo je slučajeva kada su devojčice imale prednosti, znači, grupa devojaka je bila vrlo aktivna grupa. Naravno, bile su to mešovite grupe, oni su bili pomešani zajedno, ali je grupa pola, znači, grupa ženskog pola, posebno ona sastavljena od

mladih devojaka je bila jako, jako lepa, primetna (smeši se), čak i u smislu broja članova. Ako njih nije bilo više od momaka, bili su ravnopravni sa njima. Ali i druge žene, nastavnici, ostali nastavnici, žene koje su bile deo pokreta, studenti, profesori, naravno ova grupa je bila manja. Ali, grupa drugih nastavnica znači, drugih žena nastavnica koje su učestvovala u Pokretu, istraživačica, profesorki znači, naravno ovo je bila manja ekipa. Ali grupa studentkinja je bila veoma velika grupa, bilo je veoma velika, naravno, kao što sam rekao, nije se razlikovala od grupe momaka uopšte, da je [grupa momaka] bila veća od one sa devojka. Naprotiv, oni su bili jednaki. I kao što sam rekao, njihova reč je bila veoma važna.

Kada sam ja bio u skupovima, recimo, kada je jedna od devojaka govorila, recimo studentkinja, znao sam da je njihova reč efikasnija nego ona od dvoje momaka zajedno, koji bi govorili. Da, jer su njih slušali vrlo pažljivo i slušali izgovore, stvarno su te izgovore slušali svojim srcima, jer je bilo teško u nekim slučajevima, ako niste oslabili njihova srca i dotakli im dušu, rekli bi: „Da *more*, ajde završićemo ovaj posao“ (smeši se). Bilo je slučajeva kada bi otišli jedanput, dva puta, tri puta i vratili bi se uzalud. Znači, bilo je potrebno da slučaj bude omekšan, kako kažu, u onom smislu, da se omekša duša onog u tom smislu, i uveličavati ga sa druge strane kako bi on rekao: "Da, da, oprotićemo krv."

Dakle, uloga, uloga žena u Pokretu pomirenja je bila zaista najvišeg nivoa u istoriji, kažem ovo jer su žene učestvovala u Pomirenjima krvnih osveta i ranije, ali manje, jer one nisu imale pravo da prisustvuju po muškim okupljanjima. Kao što znamo, u Prizrenskoj Ligi i tokom *Rilindja*²⁷ i posle, i ranije, u skupovima pre 600. godina, ali i ranije, naročito za vreme Skenderbega, znači, recimo za vreme njegove borbe za slobodu Albanije, žena stoji jednako sa muškarcem, nešto što niste mogli da nađete u Evropi. Nije toga bilo u Evropi, imale su pravo da govore među muškarcima, čak i čobanica, da ne govorimo o onima iz kraljevskih porodica, one naravno, imale su to pravo, ali je i čobanica imala to pravo, kao, ako je darovana po prirodi da bude pametna kao muškarac, kako kažu, čak je i bila bolja od muškaraca.

Znači, ova tradicija se i sada nastavlja u Pokretu pomirenja, znači u ovoj poslednjoj fazi pomirenja, 1990-ih, u prošlom veku. I ja verujem da će u bliskoj budućnosti biti sprovedena posebna studija o ulozi žena u Pokretu pomirenja, o jednoj veoma važnoj ulozi koja ima poseban značaj za istoriju, kao i za samu Evropu, Evropu, znači, i tradiciju, Evropsku tradiciju ravnopravnosti, rodne ravnopravnosti.

Kao što sam rekao studenti, nastavnici i žene koje su bile deo Pokreta pomirenja su bili aktivisti, rekao sam da je njihova uloga imala veoma važan značaj, s vremena na vreme je bilo od odlučujućeg značaja. Ali ono što ste čuli, znači ono što je profesor Anton rekao, ali su to rekli i mnogi drugi aktivisti, to je sasvim tačno da su devojke, žene, znači aktivistkinje Pokreta pomirenja, mnogo lakše prodrle u porodicama, posebno u ženskom svetu. Znači, kod majki koje su ostale bez svojih sinova, supruge

---

²⁷ *Rilindja Kombëtare* (nacionalno buđenje), albanski nacionalni pokret devetnaestog veka.

koje su ostale bez svojih muževa, kod sestara koje su ostale bez svoje braće, do njih su prodrle na lakši način. Sa njima su mnogo lakše razgovarale i njihov rad u tom slučaju je, znate, stvarno, stvarno veliki i kada je porodica bila spremna da oprost, naravno prvi pokušaji i rezultati su upravo došli iz ženskog sveta. I znači ja mislim da je to bila dvostruka uloga aktivistkinja, znači da su uradile dvostruki posao, jer su one prodrle duboko u porodici. I naravno, kada je od tih porodica stiglo jedno "Da" recimo od majke za sina, zatim kada je stiglo jedno "Da" od sestre za svog brata, kada je jedno "Da" stiglo od žene koja je ostala bez muža. To je bilo veliko "Da", to je bio odlučujuće "Da," da je ta krv oprostena i da te dve porodice više nemaju razloga da ostanu u neprijateljstvu, ili kako kažu, u neprijateljstvu.

Eremire Krasnići: Pomenuli ste da tokom godina kampanje za pomirenje krvnih osveta bilo je porodica koje su vam dali *besa*. Možete li nam nešto reći o tome?

Zimer Neziri: Nije bilo mnogo slučajeva koji su ostali neoprosteni. Postoje regioni u kojima ne postoji nijedan slučaj, ali postoje regioni u kojima postoje slučajevi koji su ostali neoprosteni. Međutim, u tim slučajevima, znači, svaki put kad bi pokušali, jednom, dvaput i mnogo puta nismo imali rezultate, ali ipak ovo što vi spominjete je bio rezultat, jer su nam te porodice rekle: "Nek se ne brinu uopšte, ne nameravamo da ih ubijemo, i oni imaju našu *bese* i ako je potrebno, mi ćemo im ponovo dati *bese*." Znači, "Nećemo se krvno osvetiti za vreme Pokreta pomirenja." I to je istina, oni su ispunili svoje obećanje.

Ja ne znam, jedan slučaj znači tokom '90-ih, nakon početka akcije za Pomirenje krvnih osveta koja se kasnije pretvara u pokret, posle 1. februara 1990. godine, da se neko krvno osvetio. Ne znam, znači, nije bilo takvih slučajeva. Iako sam ja taj koji bi trebao da zna, profesor Anton, naš tim ovde u Institutu, pošto sam ja i bio odgovoran za arhiv Pokreta. Ovo je bilo ono dobro u lošem, loše je kada krv nije oprostena, ali je bilo dobro da su oni dali svoju reč da se neće krvno osvetiti, ili se na tradicionalan način dala *besa*. Kao što se i danas daje, i ove porodice, znači, ljudi izlaze slobodno, vrše svoje svakodnevne poslove na tržištu, njihove svakodnevne poslove u zemlji, znači oni su pod *bese*. Dakle, nismo imali priliku [da se pomire], i ipak ovo je bila druga strana medalje Pokreta, znači nije bio potpuno uspešan, ali ipak bilo je uspeha, uspeh je bio da se ubistva neće dogoditi.

Eremire Krasnići: Pomenuli ste da je Albanološki institut bio glavni stub... koji je podržao akciju za Pomirenje krvnih osveta. Da li bi ste mogli da detaljnije govorite o ulozi Instituta?

Zimer Neziri: Da, s obzirom da je profesor Anton bio iz ovog instituta, kao i Zeća, Zekerija Cana i sada i pokojni Muhamet Piraku. Ja spominjem ovaj trio jer su preminuli, ali je bilo i drugih koji su bili iz ovog instituta i naravno ovaj institut je imao drugo ime, drugo ime. U smislu da je to bio veći glas za velike napore koje čine, jer je ovaj institut stvarno, pored Pokreta pomirenja i drugih akcija, ovaj institut je tokom '90-ih objavio 88. puta. Kada smo mi radili bez plate, i dok smo radili u uslovima okupacije, i radili smo u ovom institutu, znači u privatnoj kući u Sunčanom bregu i ovo je rekord onoga što se

zove intelektualni svet, istraživanje, naučni svet, da objavljuje 88. puta. Čak i u poređenju sa Akademijom nauka u Tirani i one u Prištini, ili sa svim fakultetima u okviru Univerziteta u Prištini. Znači mi smo bili oni koji smo svaki dan izlazili na terenu, jer ako se nismo ničime bavili, makar smo izlazili i istraživali. Morali smo da objavimo „Gjurmimet Albanologjike“ [Albanološko izviđanje], naš časopis koji je započeo 1971. godine u tri serije i srećom još uvek se objavljuje. Broj 45. je upravo izašao iz štampe, i mi bi radili, radili smo bez novca, jer nije bilo plate.

Ali, kada bi došlo do štamparije, imali smo neku podršku, ali ne i za celi deo koji je bio potreban da se plati, mi bi otišli, recimo do Suva Reke, Peći, u regionu, izašli bi bilo gde. Imali smo jednog prijatelja, jednog drugara sa kojim smo posle večere izašli i prikupljali [novac], neko pet [Deutsche] maraka, neko deset maraka, neko petnaest, prikupili bi novac i dali ih u tu štampariju, kako bi knjiga mogla biti objavljena. Mi bi onda distribuirali na terenu za decu i za škole, kao i za nastavnike. Drugim rečima, Institut je imao popularni glas u tom pogledu, zato, zato su i radnici bili spremni da budu na terenu. I ovako je postala centralni stub koji je unutar sebe imao centralni stub za Pokret pomirenja, znači profesora Antona Četu. Ovaj institut je imao svoju posebnu zaslugu, jer kao što sam rekao, ovde je osnovan i arhiv pokreta, ovo je mesto gde su podaci bili prikupljeni, gde su izrađene i prve knjige o Pokretu, znači kako treba voditi i čuvati beleške, i na svu sreću, veliki deo tih radova se i dan danas čuva u arhiv Instituta, dok se drugi deo njih čuva u arhiv profesora Antona.

Zato je ovaj Institut imao puno značaja, ne samo u Pokretu pomirenja, ali u pokretu uopšte, znači u Nacionalnom pokretu, do poslednjeg rata, kada je deo onoga što se zove znači hitna apoteka, nalazila se ovde, naravno, sa znanjem samo dvoje ili troje osoba, ali i do tada, znači bilo je direktnih angažmana i tokom rata, kao i za majke koje su morale da se porode, angažovanje za novorođenčad. Recimo moj kolega Emin Kabaši se pobrinuo za ovaj repart zajedno sa Fljora Brovinom. I ovaj institut, stvarno, ove zasluge koje nisu neobične, ali su obične za jednu instituciju i njen narod, one su stvarno bile velike, i sada je stiglo vreme nakon rata, koje smo veoma loše platili, platili smo u veoma lošem stanju sa UNMIK-om i sa drugima koji su radili upravo istu stvar kao i UNMIK, sa našim ministrima od prvog do pretposlednjeg, pretposlednji je znači sprovodio zakon, koji je bio, bio je, bio je zakon, zakon koji je najviše diskriminisao intelektualce na Kosovu, gde se radnik Instituta plaća 39%. Cilj je bio, idite ako imate gde da idete a vi ostali ako hoćete da dođete, nema više mesta za vas.

Posle embargo, sa zapošljavanjem nove generacije istraživača i sada situacija u institutu je onakva gde je njih manje za skoro četvrtinu nego što ih je bilo 1999. godine. Ali međutim, zasluge su stvarno velike za ovaj deo istorije albanaca, jer je ova institucija zaista bila velika, imala je velike zadatke pred istorijom i albanologijom. To je razlog zašto i dan danas stoji ponosno sa oko 600. publikacija koje je sprovelo tokom svog putovanja od osnivanja 1953. godine. Moramo uzeti u obzir i prekid znači, i moramo uzeti u obzir i, i zabrane. Ali danas ovaj institut, znači, za svoje istorijske zasluge, koje nisu bile znači tako male, ali dozvolite mi da ponovim, to jeste bila obaveza prema istoriji i albanologiji, ne

poštuju se danas. Danas se ne poštuju od strane Vlade Kosova, nisu bile ispoštovane ni juče, niti su bile poštovane od 1999. godine pa na dalje, jer ovaj Institut koji je bio smatran kao drugi centar evropske albanologije, ovaj Institut loše živi. Biblioteku koju ste imali priliku da ranije vidite {obraća se osobi koja vodi intervju} preživljava već 17. godina sa datim knjigama. Nije bilo 17. puta, da je ovaj Institut kupio knjige, ne, nemaju čime da ih kupe. Nemaju čime da ih kupe jer će im država reći: "Nemam! I tvoj je posao da li ćeš ti da kupiš knjige ili nećeš".

Eremire Krasnići: Kako ste proveli rat i kako je Institut proveo rat, ako biste mogli da nam to opišete?

Zimer Neziri: Da, prvi put kada su studente i nastavnike svih fakulteta prisilno izbacili iz [zgrada] i Univerzitet je okupiran, u ovo, ovo vreme. Naravno, oni su i Institutu rekli: "Izlazite!" i sve do Akademije nauka su svi izašli, ali je jedino ovaj Institut rekao: "Ne, nećemo da izađemo." Primili smo pisma sa crvenim linijama, kako ih zovu, i mi bi ih sve vratili, mi smo u našoj zgradi, Institut je naš, ona pripada nama papirima i mi ćemo nastaviti naš posao ovde. I mi smo preživeli, znači, u vreme kada su zauzeli sve institucije Kosova, mi smo bili ovde.

Eremire Krasnići: Vratili ste se u to vreme...

Zimer Neziri: Ne, nismo se vratili, bili smo tu, nismo uopšte izašli...

Eremire Krasnići: Mislim, da li ste se vratili na posao ovde u Institutu?

Zimer Neziri: Ne, ja nisam. Vratio sam se u vreme, 1990. godine. Mene su izbacili iz banke i ja sam prešao ovde, proveo sam vreme ovde, zajedno sa profesorom Antonom, 1991-1992. Pokret za pomirenje krvnih osveta je prekinut 17. maja 1992. godine, ja nisam još uvek imao status [zaposlenog], jer su se plašili da će se neko probuditi kao fantom i ponovo ujediniti Jugoslaviju, i dobio sam status nazad tek u junu 1992. godine znači, tačno 26. juna 1992. godine, imao sam status, iako sam ja bio ovde, bio sam aktivan u Pokretu. I u to vreme Institut, unutrašnja organizacija Instituta je bila vrlo dobra, i ono što se zvalo, znači, spremnost koja je bila evidentna unutar Instituta, da bi se suprostavili, znači da bi rekli: "Ne".

Ali kada smo stigli do lošeg trenutka, kada smo očekivali, znači trenutak kada ćemo biti napadnuti, to je kad smo uzeli 17. vreća iz arhive, najbolji deo od onoga što smo imali, najređe knjige koje smo imali, i izvadili smo ih tokom noći, posle ponoći. Onda smo ih odveli u nekim tačkama po gradu, naravno da smo ih i fotokopirali, kako bi ono što se zove ulje rukopisa Instituta, svojoj srži, ostane van, i to je urađeno sa veoma uspeha. Onda smo odlučili da izvadimo i knjige, uzeli smo kamion od 15. tona, uzeli smo vreće od brašna i neki studenti is hemijskog su nam pomogli i toliko smo bili umorni, bio je mesec Ramazana. Neki od njih su gladovali i mi smo natovarili skoro 300. sveća. Policijska patrola je došla i rekla: "Šta to radite?" "Natovaramo knjige." "Čije su to knjige?" "Naše su." "Gde ćete ih poslati?"

"Vadimo ih odavde, i šaljem ih u magazin." "U redu." druga patrola je došla posle, sa istim pitanjima: "Stanite!" Došla je druga: "Istovarite kamion!" I to je bio najteži deo, jer smo bili umorni i nismo više imali energije. Knjiga, njena težina je bila kao kamen, i mi istovarili oko 100. sveća, oni su otišli.

Stiglo je vreme *iftar*²⁸, zaustavili smo se kod ovog mesta... kako se zove pekare ovde u Sunčani Breg, prva pekara tamo, i uzeli smo hleba, uzeli smo sve što smo prvo našli, jeli smo dosta i onda smo opet natovarili knjige. Patrola nije došla, posle ponoći smo ih odveli tamo kod *Lagjja e Spitalit* u kući jedne porodice tamo, i tamo smo ih ostavili (kašlje). Neki od njih su se probudili za vreme *syfyr*²⁹, oni su nam pomogli, oni su nas pozvali na čaj (smeši se) i tako. Posle toga nam nisu, nisu nam više smetali sa knjigama. U prvoj fazi smo bili stvarno, stvarno pripremljeni, sa uklanjanjem radova, rukopisa i retkih knjiga. U prvoj fazi smo bili veoma, veoma uspešni, ali šta se desilo posle? Desile su se druge stvari. Odluka je ponovo došla sa tri crvenih linija, 1994. godina nas je ovde pronašla, proveli smo 1993. ovde, da.

Znači ovaj Institut u tom periodu, okupacija svih kulturnih, obrazovnih i naučnih institucija na Kosovu sve do Akademije nauka, ovaj Institut je preživio zahvaljujući insistiranju da se ne odustaje od zgrade Instituta. U jednom trenutku su izgubili strpljenje sa nama, i naravno, i oni su organizovali svoje paravojne jedinice koji su dolazili ovde i psovali, ali i razbili prozore kamenjem, i s vremena na vreme su bacili molotovljeve koktele prema gornjem spratu. Znači da smo stalno bili na meti uličara, huligana, kako ih drugačije nazivaju, ili policije, međutim, mi smo još uvek nastavljali. Ali, šta se desilo? Neposredno pre nego što je Institut bio okupiran, postavili su jedan puško-mitraljez u vrtiću ovde ispred Instituta, na gornjem spratu, onako polusprat {pokazuje rukama}, i oni su nas stalno kontrolisali odatle sa cevom, kako da kažem, sa cevom oružja i istovremeno sa kamerama. I naravno da su se pitali: "Šta rade oni ovde? Imaju samo olovku u ruci i oni prave sav ovaj otpor. Niko se ne opire na Kosovu jedino oni."

Ovde bi mi ostali od večernjih sati pa sve do pet ujutru, bili smo čuvari, nas petoro. Bilo nas je pedesetak onih koji smo čuvali do ponoći, znači, ovde bi ostali u ovoj sali ali i u drugim dvoranama. Ujutru smo normalno nastavili, policija nas je naravno nadgledala i 8. marta 1994. godine, primetili smo da se nešto promenilo. Bio sam na straži te noći, glavni čuvar i ujutru nisam otišao u moj stan da bi spavao, nego sam ovde ostao do tri sati. I rekli smo: "Šta se dešava? Nešto se dešava." Znači primetili smo i u tri časova su mi rekli: "Idi ti da spavaš, odmori se malo." Oni su rekli: "Ako se nešto desi, mi ćemo te pozvati na telefon i pozvaćemo te da dođeš." Otišao sam u moj stan, samo sam skinuo moj kaput i legao sam onako kako bi uhvatio malo, kako kažu (smeši se) malo sna. Ali nije dugo trajalo, to je trajalo vrlo kratko, prekratko, jer me je moja žena probudila i rekla: "Oni te zove, oni su

²⁸ *iftar*, obrok konzumiran nakon zore, njime se završava dan posta tokom meseca Ramazana.

²⁹ *syfyr*, obrok pre-jutra tokom istog meseca.

došli." Ona nije znala šta znači: "Oni su došli," (smeši se). Uzeo sam kaput u ruci i uzeo sam prvi autobus u naselju „Qafa“, i došao sam ovde.

Da, došao sam ovde i naišao sam na otprilike desetero njih koji su došli ispred vrata, oni su već bili unutra, oni su pretukli radnike, one u službi, i oni su uzeli velik i debeo lanac i jedan veliki katanac, i oni su ga tu stavili i zaključali i zatvorili Institut. I šta smo mi mogli da radimo? Razvalili smo katanac (smeši se), ušli smo unutra, kupili smo novi katanac, onda smo mi sami zaključali vrata sa drugom bravom. Znači, ovo je bila druga akcija. Rekli smo ženama i nekim starijim ljudima ovde u sali dole, među njima je bio i profesor Idriz Ajeti koji je bio direktor tog Instituta, znači naš profesor, on je bio i rektor Univerziteta, i mi smo mu rekli: "Idite, profesore." Da, mi smo takođe zatražili i od profesora Antona i nekih drugih da odu: "Idite," imali smo osobe sa invaliditetom i osobe koje nisu bila u mogućnosti da hodaju. Jedan od istraživača i jedna druga osoba iz uprave, rekli smo im: "I vi takođe idite." Oni su rekli: "Ne, šta god se desi vama, nek se desi i nama." I žene i muškarci, niko od njih nije otišao. Bilo nas je više od 44-45, pretpostavljam da nas je bilo tačno 43. nas, ako se ne varam. U mojoj kancelariji je bilo 15. njih koji su pili kafu i koji su pričali, kada smo čuli veoma veliki povik iz ulaza dole.

Oni su opet po drugi put provalili vrata, vrata koja smo mi ranije slomili, ista vrata koja su oni zaključali, sada su oni razbili vrata koja smo mi zatvorili (smeši se). Da, i oni su pretukli, kako da kažem, radnike koje su tamo sreli, među njima i direktora. On je rekao, "Ja sam direktor." "Ti si?" "Da." I oni su pretukli direktora, krvavo su ga pretukli, slomili su mu vilicu, slomili su mu zube, nos i čoveka su skroz oprali u krvi, isto su to uradili i ostalima. Onda su otišli do biblioteke, tamo gde ste i vi bili {obraća se osobi koja vodi intervju i kameramanu}, oni su tu napravili liniju, kako kažu *spazler*³⁰, na levoj i na desnoj strani i tu si ti morao da pređeš kroz nju, naravno, tukli su sve one koji su prošli tuda. Mi smo pokušali zajedno sa jednim od mojom kolegom, recimo, da branimo jednu od naših koleginica, naravno da su nju manje tukli a nas nešto više. I tako sve do stepenica. Kod stepenica sam naišao na profesora Antona, u prvom podestu, on je ležao na podu sa glavom nadole, a noge su mu bile ovako {pokazuje pokretima}, podigao sam ga, i rekao sam kolegi, Emin: "Možeš li povesti profesora?" On je rekao: "Da", i krenuo je ka dvorištu.

Dole na drugom podestu, video sam profesora Idriža: "Profesore, jesi li dobro?" Rekao je (smeši se), "Da, da, gde su vrata?" {pokazuje rukama}. Vrata su bila tu, blizu njega. On je pretučen u trećem spratu, tamo gde smo mi sada, znači, u kancelariji direktora. Jedan od asistenta: "*Nemojte profesora!*" (na sprskom) znači: "Nemojte tući profesora!" I njega su uhvatili za kosu i savili mu glavu ovako {pokazuje rukama}, i oborili su i njega na podu. I to je bila borba Instituta, znači, datuma, datuma znači, 9. marta 1994. godine, kada smo otišli na vratima. Jedan od kolega, Ragib se zvao, Ragib

³⁰ Poljski: *Spazler*, ograda. U suprotnom, ceremonijalni red dvorednog poravnanja licem u lice jedni prema drugima.

Muljaku, jedan od najboljih radnika u Odeljenju lingvistike, naravno dok se branio, oni su mislili da je hteo da se bori sa njima, oni su ga uhvatili za ruke i savili ih {pokazuje rukama stavili mu ruke nazad, bacili ga dole na podu, zgazili ga i teško su ga kaznili, stvarno teško.

Opet, jedna druga koleginica, njeno ime je Mizafere, Mizafere Mustafa je rekla: "Ubili su Ragipa" Sadri Fetiu, direktor, mi smo bili unutra, mi smo još uvek bili ovde, znači, nismo izašli, i rekao sam: "Nesmemo da izađmo!" "Ne", rekla je: "Ja hoću. Nek me ubiju." On je sav bio u krvi i zajedno sa Mizafere i sa, nas troje smo ušli unutra, ali su oni već završili posla sa Ragipom. Nisu ga pustili zato što smo mi ušli, nego su ga ipak pustili. Kada smo otišli u blizini prozora, pored vrata, napali su nas veoma loše, ja sam srećom podigao obe ruke {pokazuje pokretima} i tako sam uspeo da zaštitim ovaj deo ovde. Tako smo izašli odatle, sav krvavi, sa slomljenim zubima, sa slomljenim vilicama, slomljenih ruku, sa nogama, povređena tela, izašli smo napolju. Oni su zaključali ovaj ulaz ovde u blizini semafora, tamo u blizini studentske kantine, a kod drugog semafora dole nije bilo ni kretanja automobila niti ljudi.

Ali kada smo izašli, baš kada što smo krenuli prema bolnici, kod prve pomoći, kada smo otišli tamo, ulice su bile pune ljudi, ljudi su cirkulisali, o Bože, imali smo utisak da je to bio neki praznik. Mi smo bili, naravno, prekriveni krvlju, nastavili smo put do bolnice u kojoj svako od nas je imao potrebe na prvu pomoć, i ovako, znači, doživeli smo ponovno okupaciju Instituta i nisu nam dozvoliti da se više vratimo ovde. Posle su nam vratili Institut neposredno pre početka rata, prema nekim sporazumima koji su takođe bili samo igra Srbije i naravno ostalih. Ali ni to nije trajalo dugo, do tada smo radili u Sunčani Breg, moja kancelarija u kojoj sam ja bio odgovoran za dvanaest radnika, bio je dvanaest metara kvadratnih, tačan prostor koji vam pripada recimo u zatvoru ako odete tamo. Ali, tu smo radili u tri smene, zato sam rekao da smo imali mnogo rezultata, izvanrednih rezultata i zaslužujemo da danas u 2016. imamo bolji status (smeši se) bolji od onog koji imamo.

Eremire Krasnići: Možemo li pričati o ratu, kako ste vi i vaša porodica prošli rat?

Zimer Neziri: Da moja porodica, naravno moja šira i bliska porodica ovde u Prištini se nije dobro provela, jer u to vreme, bilo je mnogo ljudi i mnoge porodice koje su morale da napuste Prištinu, posebno mi koji smo bili u lošijoj situaciji u poređenju sa drugima. Bar za biografiju koju smo imali, ali i aktivnost u veoma dubokim okolnostima, kako oni to zovu, od onoga što se naziva veza sa štabovima brigada, veze, veze sa vojnicima na frontu, morali smo, mi smo morali da vodimo više računa. Recimo, predložili su mi da odem, rekao sam: "Ne, neću da odem, jer ću na taj način postati loš primer za 600. porodica u naselju *Qafa*, ja neću da odem." I zamislite, porodična nesreća se desila tačno u tom trenutku, i to nije bila mala nesreća, moja žena je slomila ruku, da, dok je pokušavala da očisti bojler, okliznula se i pala je dole na ovom delu {pokazuje rukama}, i slomila je ruku na dva dela. I sada, ona je bila skroz pokrivena u gipsu {pokazuje rukama}. Naša deca su bila mala, jedan od naših sinova je imao

deset godina, dok je drugi imao jedanaest, naša ćerka je imala negde slično njih dvoje, znači, to je bila porodica koja nije mogla da se suoči sa Srbijom, praznih ruku.

Mi smo davali moralni ali znači i nacionalni primer, da ne odemo. I to je trajalo koliko je trajalo. I znate, počelo je NATO bombardovanje, za vreme bombardovanja, prvu noć smo proveli u našem stanu. Da, dobio sam pozive iz Nemačke, Amerike, Švajcarske i drugih zemalja. "Molim te, nemoj da ugroziš tvoju decu, ako ti umreš, barem neka oni prežive, nemoj njih da ugroziš." U redu, otišao sam preko puta, kod jednog od mojih rođaka tamo, proveli smo drugu noć tamo i ja sam se predomislio, hteo sam da izađem i da se ponovo vratim u svoj stan. I izađemo, nas petorica koliko nas je bilo, izašli smo, ja, moja žena i troje dece. Prešli smo ulicu i ušli, kad smo došli, moj stariji sin je rekao: "Tata, milicija je kod našeg ulaza." Dobro, vratili smo se i ušli kroz drugi ulaz, otišli smo gore do predposlednjeg sprata čini mi se, kod jednog od mojih prijatelja i tu smo proveli neko vreme.

Posle dva ili tri sata smo izašli. Rekao sam mom sinu: "Nastavi ti ovuda, a ja ću da nastavim s druge strane." Znači, kako bi proverili da li su ulazi bezbedni ili se tu nalazi policia. I moj sin kaže: "Ne", kaže on: "Oni nisu tu." Policija je ušla unutra, krenuli su gore i tražili su od ljudi da im daju stolice da sednu, da, znači, nije bilo policije do drugog sprata. Moj sin je rekao: "Nema policije", i otišli smo gore. Kada smo se popeli, moja supruga je rekla (smeši se) "Milicija je unutra." "Gde su oni? Ona kaže: "Oni su kucali na vrata." "Šta traže?" "Stolice." Rekla je: "Trebale su im za sklonište." Jer nije da smo imali ko zna koliko dobre stolice, rekla je: "I oni su otišli gore." Nismo imali pojma šta se dešava. Oni su došli, dve policijske patrole, znači da patroliraju i čuvaju 24-sata.

Jedan, jedan od njih je bio na ulazu, a drugi na šestom spratu, oni su došli zbog šestog sprata, jer je jedan komandant policije došao i preselio na šestom spratu, policije za brzu reakciju, onaj čije ime nikada neću zaboraviti, njegovo prezime je bilo, Barjaktarević. I sada, zbog njega, znači, oni su čuvali, nekoliko njih su čuvali dole i nekoliko njih tamo gore kod njega. I sada, znači, oni su postavili jedan štab, jer izgleda da su ih njihovi prijatelji iz NATO obavestili o danu bombardovanja i oni su uklonili neke od svojih komandi iz tačke koju su napali znači, iz komandnog centra u dvorištu Ministarstva unutrašnjih poslova sada. I taj čovek, znači, bio je smešten tamo pre bombardovanja NATO-a, da, znači, oni su već bili upoznati time i kasnije se ispostavilo da ih je francuski general izdao, i on je obavestio, znači Jugoslaviju, ono što je ostalo od Jugoslavije u to vreme i rekao im je, rekao im je, znači, da će biti napada nad, nad Srbijom.

Sada je problem bio je kako izaći iz, iz, iz, iz zgrade. Moja supruga, zajedno sa ženom mog prijatelja koji je bio jedini koji nam je otvorio svoja vrata, on je bio jedan sprat ispod nas, jer se niko nije usudio da ide gore, znači, bez znanja policije, i one su izlazile, jedna bi otišla u pekaru „Te Sahiti“, tako se zove, a druga... malo smeća, i postali smo tu, znači bili smo dve porodice u tom malom stanu od 30 metara. Plus, oni su imali starca koji je bio bolestan od bubrega, znači, on je bio u, u jednom ne baš

dobrom stanju. Četvrti dan je prošao, i četvrtog dana, znači, jedini cilj je bio da mene odvedu odatle, ne porodicu, nego mene, jer ja sam bio onaj koji je predstavljao opasnosti za sve ostale.

I tu je bio policajac iz Bosne, koji je bio nagrađeni sa stanom tamo, znači, policajac koji je verovatno masakrirao ljude u Bosni, i on je bio jedan, čovek koji nije znao šta je policija, kad te je video on bi te pratio otpozadi baš kao pas. Da, da, ne kao policajac koji te gleda na profesionalan način i posle te pogleda, da, prati te leđima baš kao što to policija radi. I bilo je opasno, recimo, da on zna da sam ja bio tamo. Recimo, jer neki drugi policajci... tako su rekli: "Da vidimo, hajde da uradimo nešto, i mi smo izašli odatle". U stvari ja sam izašao, i supruga mog prijatelja, mog prijatelja, ja kažem, čoveku kome dugujem, kako kažu, ceo svoj život i svoju decu, što je imao hrabrosti da mene i moju porodicu prihvatiti unutra. Tu je bila jedna tačka na ulici u koju bismo mi gledali, znači, sa prozora, i ako se ne bi tu zaustavio, to znači da nije bilo opasnosti, a ako bi se tu zaustavio, morao bi da se stalno tu zaustaviš.

I mi smo pratili i moju ženu i njegovu ženu, jer ako, znači, postoji opasnost, primetili bi opasnost. I ja sam dobio signal, znači, signal da nije bilo, da policija nije bila na vratima, jer se čula pucnjava. Oni su napustili svoju kontrolnu tačku i prešli u sredini, jer u sred dvorišta je bio još jedan automobil bez krova, sa puškomitraljezom koji se rotirao. Iza je bila druga jedinica, oni su ispunjivali skladište dole, znači skladište za oružje tamo gde su imali, znači, gde su sada garaže. I ja sam izašao, kada sam izašao ona se skoro onesvestila, i rekla: "O, moj bože", rekla je ona: "Oni će nas zvati izdajnicima celog našeg života," kaže: "ako te uhvate." "Nemoj da brineš uopšte." Prošao sam kroz tunel. Prešao sam ulicu, otišao sam kod one porodice kod koje smo ranije boravili, prezime porodice je Iberdemaj, oni su moji rođaci iz sela Štupeć i možete da zamislite, u dužini od osamdeset metara vazdušne linije. Znači, mojoj porodici je bilo potrebno više od osam da se premesti od jedne tačke do te druge tačke. Znači, kako da se ne bi primetili. Idi do pekare, uzmi jedno dete, vrati se ovde do ugla ostavi dete tu, da izađe tamo, dođi sam ovuda, izađi sa drugim detetom posle ručka, drugim, znači kako se ne bi primetili.

Otišli smo tamo, smestili smo se tu, oni su nas dobro dočekali, bilo je dovoljno mesta i proveli smo dve-tri noći tamo dok je došla jedna banda paravojnih jedinica i opljačkali su porodicu koja je bila bogata, i nas su opljačkali, uzveli su sve što smo imali, dokumente, cev pištolja ovde u grlu {pokazuje rukama}, čak sam uzeo malog sina, uplašio sam se da je malo prevelik, rekao sam: "Ostavi meni ovog malog", rekoh ženi: "uzmi ti drugog." Da... i oni su završili svoj posao i posle nekog vremena su rekli: "Gubite, izađite odavde, imate pet minuta!" I mi smo izašli, bilo nas je oko 17-oro, jer su tamo bile tri porodice, izašli smo napolje, patrola nas je zaustavila: "Kuda idete?" Nisi ni znao gde da mu kažeš da ideš, rekli smo im da su nas izbacili, oni su rekli: "Tokom policijskog časa?" Otišli su oni, pa smo mi odlučili da se vratimo. Ali ne da se vratimo da bi nas oni primetili, nego da se razdvojimo u naselju „Tophane“ i da lagano uđemo, lagano kao da smo ušli da krademo, i ušli smo, okupili smo se posle nekog vremena.

Proveli smo noć tu, proveli smo još jednu noć, ali šta se desilo? Došli su drugi. Oni su došli u uniformama, u vojnim uniformama, bilo je paravojnih snaga među njima, i oni su se ponašali kao ovi prvi, ali oni su rekli, nakon što su završili svoj posao, rekli su: "Imate samo tri minuta! Nismo mi oni od pet minuta." Znači, oni su znali da je pre njih neko drugi bio tamo i ponovo smo izašli, i ponovo se isto dogodilo, patrola nas je zaustavila i rekli: "Sada je vojni policijski čas, nije dozvoljeno da se krećete".

Eremire Krasnići: Zar vas nisu usmeravali prema vozovima, ili negde?

Zimer Neziri: Da slušaj, ova patrola odmah (smeši se), znači na samom izlazu iz kuće, na izlazu iz kuće... ne, mi nismo krenuli prema vozu [stanice], mi smo odlučili, mi smo odlučili, odlučili smo da tu ostanemo, ali smo odlučili da obe naše žene i deca idu. Ali, naravno, kada smo imali priliku, proverili smo i ispostavilo se da je bezbedno da se kreće kolima, ali nije moglo da se krene, jer je jedna guma točka bila probušena, nije imao rezervni točak i tako je, znači, stvorena ova nova situacija. Onda smo opet postupili kao prvi put, opet smo ušli tamo ni živi ni mrtvi, i nismo dali nikakav signal posle ponoći. I tamo smo proveli opet jednu noć.

Sledeće noći tamo se dogodilo nešto ne toliko dobro, znači zbog mene, sa jednim drugim koji je došao tamo. Počeo je da glumi i rekao: "Evo, oni će ubiti moju ženu, ubiće mi decu i ubiće i mene samo zbog Zimera", jer znači: "Zimer se nije dobro ponašao, on je pravio probleme, on je pravio probleme Jugoslaviji, i ako Jugoslavija sazna da živim ovde, oni će i nas da ubiju." I kako sam ja otišao da spavam i skoro zaspao, moja žena je došla kod mene i rekla: "*Filan* je poludeo." Onda sam ja otišao da porazgovaram sa njim i rekao sam mu: "Jugoslavija je zaslužila mnogo više od onoga što sam ja učinio, ali ja nisam bio u mogućnosti da učinim više od toga, ali znači jesam činio, ali koliko sam uspeo da činim, što se tiče tebe, tvoje žene i tvoje dece da bog da budete zdravi, jer ćete sigurno preživeti jer vas ja neću vas ne rizikujem." Rekao sam ženi: "Čim počne da svane, ja ću te ispratiti, znači, sa krova gore, ti ćeš izaći, ti ćeš uzeti našeg sina sa sobom, starijeg sina, da, i ti ćeš krenuti prema pekari." Znači, bilo je oko pet sati ujutru, "Ako ne staneš kod stopa, ja ću znati da je ulica bezbedna, i ja ću izaći sa malim sinom," imao je deset godina, i ja sam rekao: "mi ćemo izaći odavde."

Imao sam vezu u naselju „Qafa“, da odem kod jedne porodice koja je bila iz Vučitrna i koja je imala jednog, jednu paralizovanu osobu u porodici, oni su bili jedini koji su ostali u naselju „Qafa“ u ovu, u treću zgradu, i moja žena se družila zajedno sa ženom koja je bila, bila je sestra žene od mog prijatelja i ona nam je rekla da ako se ikada nalazimo u nekom teškom trenutku i nemamo drugo rešenje, imajte do znanja da kod nas imate utočište. I ja sam krenuo tamo. Ja sam izašao, moja žena nije dala nikakav signal da je bilo policije, izašao sam sa malim sinom i kako smo prilazili zgradi A, prvoj, znači bilo je to put od 50. metara, i kako smo krenuli ka zgradi B "Tata", rekao je on: "Milicia," moj sin... tamo u pravcu gde je moja žena krenula, kako je krenula da ide do pekare, bila je gomila policajaca, oko šest ili sedam njih, rekao sam: "oni nemaju posla sa nama". Nastavili smo, oni nisu mogli da zamisle da smo izašli u to vreme, i mi smo se približili, ušli smo u tu zgradu, zgradu C. U tom stanu su

nas dobro dočekali, kada je moja žena otišla tamo po drugi put, povelala je drugo dete, pa drugo, pa drugo. Opet, kretali smo ceo jedan dan, znači, na 200. metara dugoj ulici kako bi se svi zajedno okupili.

Da... i mi smo se jedino uveče skupili, uveče, uveče... baš kada su služili *sofra*³¹, neko je pokucao na vrata prilično jako, vlasnik kuće je izašao, i na vratima sam video policijsku ili vojnu kapu, ovako {pokazuje rukama}, video sam, znači, osobu u unif... uniformi, znači, video sam samo kapu, ali nisam mogao da vidim ništa više od toga, jer je tokom razgovora on prešao iz ugla iz kojeg sam ja mogao da vidim. Ispostavilo se da je bio bosanac koji je u to vreme radio u carini, carinik, rekao mu je: "komšija", rekao je on: "Stvari ne izgledaju dobro za vas", rekao je on: "Niti za nas, bosance", rekao je: "Nisu stvari toliko dobro", rekao je on: "Ali, za vas stvari su veoma loše, imate samo jednu prednost, jer je grupa koja je opljačkala i silovala u pravcu stadiona i u ovom delu stanice" rekao je: "ta grupa nije više ovde, policija ih je sama uklonila, više od toga." reče on: "nemate ništa." Kaže on: "Nemate razloga da ostanete ovde!" I mi smo bili prisiljeni da napustimo mesto ujutru, znači, iz naselja „Qafa“, krenuli smo ka železničkoj stanici, naravno, sa velikim bolom. Na putu smo se sastali sa dve ili tri policijske patrole, ali niko od njih nas nije zaustavio. Na železničkoj stanici nije bilo živog čoveka, a kada je voz stigao, ne znam koliko smo dugo čekali, možda oko 30-40. minuta, ne više od toga, činilo se kao da su ljudi padali na zemlji.

Eremire Krasnići: Koji dan bombardovanja je to bio?

Zimer Neziri: To je bio datum, 3. 3. april, da. I mi smo se popeli u vagon, ali ne, naravno ostali su se popeli i ja sam im pomogao da se popnu i u jednom vagonu nas je bilo više od 20. ljudi u jednom kao gnezdu, da. Dakle, ovako je bilo ovo putovanje, znači bio je jedan od najtežih putovanja u mom životu, ne za mene, kažem, nego za moju suprugu, jer kao što sam rekao, ona je bila obučena u jednom, {pokazuje rukama} jedna strana tela joj je bila skroz u gipsu, deca su bila mala, znači, veoma mladi, i naravno druga tuga je bila vezana za Prištinu i za Kosovo. Putovali smo ovako, prošli smo Kosovo Polje, Uroševac, Kačanik, sve do Blaca. Prešao sam Blacu, proveo sam pet dana i noći tamo, i to je bila velika nesreća, znači, od onoga što se zove Evropa, sa makedonskom policijom, naročito sa njima, smrt ljudi, znači, desetine i desetine ljudi je tamo poginulo. Tamo postoje preko sto grobova koje su gradili, bilo je i novorođenčada, šta sve nije bilo tamo?! Bilo je strašno, to je bio pakao.

Odatle su posle rekli: "Ne, kolera je širena. I mi ih sve puštamo." Jer nas nisu pustili, nisu nas pustili, i onda smo putovali tokom cele noći do Korče, do stadiona u Korči. Odatle su se autobusi vratili nazad. Imali smo veoma loše uslove u autobusima, bilo je tu, ja ne želim da se ponovo vratim pričama i dramama. Možete zamisliti, ljudi nisu mogli da izvrše svoj fiziološke potrebe i trebalo je da se koriste flaše i da se fiziološke potrebe izvrše u boci, i da se bace napolje, i tako dalje i tako dalje. Znači, bili ste u

---

³¹ Niski okrugli sto za ljude koji se okupljaju na zajedničkim večerima, sedeći na podu.

gorim uslovima nego u zatvoru. Putovanje je trajalo vrlo dugo, ne znam ni kojem putu smo putovali, pretpostavljam da su prošli kroz Ohrid i Korči.

Onda smo otišli kod lekara zbog moje supruge. "Ne, administracija bi trebala da ti da papire," dok su nam dali papire da idemo u Tiranu ili Drač, ali nije bilo stanova u Tirani i Draču. Našli smo jedan stan cena kojeg je bila visoka kao tokom letnjeg odmora (smeši se), da, vlasnik stana je čak bio fudbaler, koji je živeo u Italiji, neka porodica Qendro. Ali mi nismo imali para, ali smo imali prilike da imamo, jer je moj brat živeo u Nemačkoj, moji nećaci su bili u Švajcarskoj i Americi, tako da smo imali prilike da imamo novca.

Jer smo imali malo, i to malo novca koje smo imali su nam uzeli prve noći, tokom prve racije, i onda, naravno, u bolnici u Draču, tretman je tamo bio vrlo dobar. Ja sam nastavio u Tirani, češće sam išao u Institutu, sreo sam se sa momcima koji su bili mobilisani, zadržao sam vezu sa njima. Onda su se pojavili ovi iz naše brigade Rugova 136. i postavili vojnu bolnicu tamo, uz pomoć, opet, generala, kao što sam rekao, Kudus [Ljama]. To je bio deo koji naravno boli, ali najbolniji deo je bio to što Priština nije imala organizaciju za samoodbranu, Priština je nije imala. Momci iz jedinice BIA³² koja je bila veoma mala, nisu imali prilike, a taj deo nije bio uopšte planiran, da Priština treba da se isprazni. To je bio najbolniji deo, veoma bolan, ali rat se dogodio na onaj način na koji se dogodio, sada mogu da izmišljaju koliko god hoće: "Moglo je biti ovako, onako..." završen je, znači, kao istorijski proces, završen je. Ali to ne znači da je problem albanaca sa srbima takođe završen.

Eremire Krasnići: Kada ste se vratili iz Albanije?

Zimer Neziri: Da, vratili smo se... Da, bombardovanje se završilo, bio sam u misiji koju je organizovana od strane izbeglica, sa ljudima koji su pobegli sa Kosova od Akademije nauka i Instituta, ja sam bio u misiji sa njima nekoliko dana i vratili smo se zajedno sa njima, naravno, u to vreme povratka. Vi znate kakvi su to uslovi bili, pogotovu za naše porodice van Prištine? Dva člana moje porodice je ubijeno. U velikom krugu porodice, *kushëri*³³, kako oni zovu, bilo je još četiri člana masakruarih. Jedan od njih bio je politički zatvorenik, i bio je osuđen na smrt posle Drugog svetskog rata, svoje vreme je proveo u zatvoru, izašao jo, i oni su ga zatim odveli. Njegov stariji sin je rekao: "Nemojte mi uzeti tatu", bio je starac, oko sedamdeset godina. Oni su rekli: "Ne, tvoj otac previše govori." I to je istina, njegov otac je puno pričao, jer je bio gluv, ogluveo je zbog velikih muka u zatvoru, znači on je ogluveo i nije znao kako da koordinira svoj ton kada bi pričao sa drugima. "Da, starac govori previše, dođi i ti." Ustane, drugi sin, "Pustite mi brata i tatu, jer su oni stari, uzmite mene", znači, da ih streljaju. "U redu, dođi i ti, ali njih nećemo osloboditi." Ustaje i ovaj drugi koji je bio mojih godina, njegovo ime je Šaćir, i rekao je:

³² Jedinica BIA [Bahri-Agron-Ilir] je bila jedinica OVK za slobodu i oslobođenje. Nazvan je kao znak poštovanja po ljudskim heroima Bahri Fazliu, Agron Rrahmani i Ilir Konushevci.

³³ *Kushëri*, naziv koji se koristi da bi se obratili dalekim rođacima, kako ne bi morali da naglase rastojanje, sa ciljem da bi sve držali u bližem krugu porodice.

"Pustite njih, uzmite mene." i oni su rekli: "Dođi i ti." I oni su povelili oca sa tri njegovih sinova i masakrirali ih u jednoj kući na ulazu u Zahać, sa očima sa... onda su ih i spalili, tako da, kad smo ih sahranili, morali smo da sami od njih napravimo četiri leša.

I ovo je bilo ono što su mnoge albanske porodice doživjele u poslednjem ratu, to je rat koji se završio, ali rat koji vekovima postoji sa Srbijom, mnogi ratovi, mnoge bitke. Nije završen, jer Srbija ne želi da prestane, i oni ne znaju i čak nemaju ni najmanju volju da kažu: "Mi smo puno grešili, mi ćemo da prestanemo", recimo onako kako je cela Nemačka znala da kaže posle Hitlera.